

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ (ΜΤΦΡ.)

Αρχαία Ελλάδα
Ο τόπος και οι άνθρωποι
(Ανθολόγιο)

Β' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

Τόμος 2ος

ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ

Θεόδωρος Στεφανόπουλος,
Καθηγητής του Παν/μίου Πατρών
Ελένη Αντζουλή, Φιλολόγος,
Εκπ/κός Β/θμιας Εκπαίδευσης

ΚΡΙΤΕΣ-ΑΞΙΟΛΟΓΗΤΕΣ

Μαρία Βαϊνά, *Καθηγ. Α.Σ.ΠΑΙ.Τ.Ε.*
Εμμανουήλ Πολυζωάκης, *Σχολικός Σύμβουλος*
Παναγιώτα Χατζηθεοχάρους,
Φιλολόγος, Εκπ/κός Β/θμιας Εκπ/σης

ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗ

Σταμάτιος Μπονάτσος, *Αρχαιολόγος-Σχεδιαστής*

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Θεόδωρος Στεφανόπουλος,
Καθηγητής του Παν/μίου Πατρών

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ ΚΑΤΑ ΤΗ ΣΥΓΓΡΑΦΗ

Χριστίνα Αργυροπούλου, *Σύμβουλος του Π.Ι.*

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΤΟΥ ΥΠΟΕΡΓΟΥ

Μαρία Γατσίου, *Φιλολόγος,*
Εκπαιδευτικός Β/θμιας Εκπ/σης

ΕΞΩΦΥΛΛΟ

Παράσταση από λήκυθο (Εθνικό Αρχαιολογικό
Μουσείο)

ΠΡΟΕΚΤΥΠΩΤΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ

ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ ΓΙΑ ΜΑΘΗΤΕΣ

ΜΕ ΜΕΙΩΜΕΝΗ ΟΡΑΣΗ

Ομάδα Εργασίας Αποφ. 16158/6-11-06
και 75142/Γ6/11-7-07 ΥΠΕΠΘ

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ,
ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ
ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Θεόδωρος Στεφανόπουλος
Ελένη Αντζουλή

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ (ΜΤΦΡ.)

Αρχαία Ελλάδα
Ο τόπος και οι άνθρωποι
(Ανθολόγιο)

Β΄ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

Τόμος 2ος

**Αποφ. 16158/6-11-06 και 75142/Γ6/11-7-07 ΥΠΕΠΘ Γ΄
Κ.Π.Σ. / ΕΠΕΑΕΚ ΙΙ / Ενέργεια 2.2.1 / Κατηγορία Πράξεων
2.2.1.α: «Αναμόρφωση των προγραμμάτων σπουδών
και συγγραφή νέων εκπαιδευτικών πακέτων»**

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ

**Μιχάλης Παπαδόπουλος
Ομότιμος Καθηγητής του Α.Π.Θ Πρόεδρος του
Παιδαγωγ. Ινστιτούτου**

**Πράξη με τίτλο: «Συγγραφή νέων βιβλίων και
παραγωγή υποστηρικτικού εκπαιδευτικού υλικού με
βάση το ΔΕΠΠΣ και τα ΑΠΣ για το Γυμνάσιο»**

**Επιστημονικός Υπεύθυνος Έργου
Αντώνιος Σ. Μπομπέτσης
Σύμβουλος του Παιδαγωγ. Ινστιτούτου**

**Αναπληρωτής Επιστημ. Υπεύθ. Έργου
Γεώργιος Κ. Παληός
Σύμβουλος του Παιδαγωγ. Ινστιτούτου**

**Ιγνάτιος Ε. Χατζηευστρατίου
Μόνιμος Πάρεδρος του Παιδαγ. Ινστιτ.**

**Έργο συγχρηματοδοτούμενο 75% από το Ευρωπαϊκό
Κοινωνικό Ταμείο και 25% από εθνικούς πόρους.**

9. — Οι Μακεδόνες

ΑΡΡΙΑΝΟΣ, Ἀλεξάνδρου Ἀνάβασις 7, 9

Ο ΒΙΟΣ Ο Φλάβιος Αρριανός γεννήθηκε στη Νικομήδεια της Βιθυνίας γύρω στο 95 μ.Χ. και πέθανε μετά το 170 μ.Χ. Καταγόταν από επιφανή οικογένεια και είχε ανάλογη παιδεία. Νέος ασχολήθηκε με τα κοινά και κατέλαβε διάφορα αξιώματα που τον έφεραν σε όλες σχεδόν τις επαρχίες της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας. Αργότερα αποσύρθηκε στην Αθήνα και ασχολήθηκε κυρίως με τη συγγραφή.

ΤΟ ΕΡΓΟ Το συγγραφικό έργο του Αρριανού παρουσιάζει μεγάλη ποικιλία. Περιλαμβάνει, μεταξύ άλλων, την καταγραφή των φιλοσοφικών παραδόσεων του δασκάλου του Επίκτητου (Διατριβαί), έργα όπως ο Περίπλους Ευξείνου Πόντου, που μοιάζουν με υπηρεσιακές αναφορές από την εποχή που υπηρετούσε ως αξιωματούχος της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, όπως επίσης ιστορικά συγγράμματα. Το πιο γνωστό και το πιο σημαντικό από τα ιστορικά του συγγράμματα είναι η Ἀλεξάνδρου Ἀνάβασις (7 βιβλία). Με πρότυπο την Κύρου Ἀνάβαση του Ξενοφώντα, ο οποίος αποτελεί γενικότερα πρότυπο για τον Αρριανό, ο ιστορικός γράφει για την εκστρατεία του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Με το έργο αυτό θέλησε να δώσει για τον Αλέξανδρο εικόνα απαλλαγμένη από τις κάθε λογής υπερβολές και τις μυθιστορηματικού τύπου παραμορφώσεις άλλων παλαιότερων παρόμοιων έργων.

ΤΟ ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ Το απόσπασμα που ακολουθεί προέρχεται από λόγο που εκφώνησε ο Αλέξανδρος το θέρος του 324 π.Χ. στην πόλη Ὠπη (στις όχθες του

Τίγρη). Τότε είχε ζητήσει από τους παλαίμαχους Μακεδόνες να επιστρέψουν στην πατρίδα, στασίασαν όμως όλοι οι Μακεδόνες και ζήτησαν να τους στείλει όλους πίσω. Ο Αλέξανδρος, αφού έδωσε διαταγή να συλληφθούν και να εκτελεστούν οι πρωταίτιοι, απευθύνεται στους υπόλοιπους Μακεδόνες και, με την ευκαιρία αυτή, τους υπενθυμίζει πώς ζούσαν πριν από τον Φίλιππο και πώς ο Φίλιππος και ο ίδιος ο Αλέξανδρος άλλαξαν τα πάντα. Μετά τον λόγο, οι Μακεδόνες μεταπείστηκαν και δέχτηκαν την πρότασή του.

Ο Πλούτων. Λεπτομέρεια από την τοιχογραφία του τάφου «της Περσεφόνης», Βεργίνα, μέσα 4ου αι. π.Χ.

ΚΕΙΜΕΝΟ

9 **1** Θα εκφωνήσω αυτόν τον λόγο, Μακεδόνες, όχι για να σας αποτρέψω από την απόφασή σας να γυρίσετε στην πατρίδα –από την πλευρά μου, είστε ελεύθεροι να πάτε όπου θέλετε–, αλλά για να καταλάβετε πώς φερόμαστε εμείς και πώς φέρεστε εσείς τη στιγμή που **2** φεύγετε. Θα αρχίσω το λόγο μου, όπως άλλωστε αρμόζει, από τον πατέρα μου, τον Φίλιππο. Ο Φίλιππος

ΣΧΟΛΙΑ

2 τους Ιλλυριούς: Μη ελληνικά φύλα που κατοικούσαν στα δυτικά σύνορα της Μακεδονίας. Ο Φίλιππος τους νίκησε το 358 π.Χ.

σας πήρε περιπλανώμενους και πένητες –φορώντας προβιές βοσκούσατε οι πιο πολλοί λίγα πρόβατα πάνω στα βουνά και πολεμούσατε γι' αυτά χωρίς επιτυχία με τους Ιλλυριούς και τους Τριβαλλούς και με τους όμορους Θράκες· αντί για προβιές σας έδωσε να φοράτε χλαμύδες, σας κατέβασε από τα βουνά στους κάμπους, σας κατέστησε αξιόμαχους απέναντι στους γείτονές σας βαρβάρους, ώστε να στηρίζεστε για τη σωτηρία σας όχι πια στις οχυρές τοποθεσίες αλλά στη γενναιότητά σας, σας έκανε κατοίκους πόλεων και οργάνωσε τη ζωή σας με σωστούς νόμους και ανάλογα **3** έθιμα. Από δούλους και υπηκόους σας μετέτρεψε σε κυρίους των ίδιων εκείνων βαρβάρων, στο έλεος των οποίων ήσασταν προηγουμένως εσείς οι ίδιοι και τα υπάρχοντά σας· προσάρτησε το μεγαλύτερο μέρος της Θράκης στη Μακεδονία και αφού κατέλαβε τις καίριες θέσεις πλάι στη θάλασσα, άνοιξε για τη χώρα το εμπό-

ΣΧΟΛΙΑ

τους Τριβαλλούς: Ένα από τα θρακικά φύλα που ζούσε κυρίως σε περιοχές της σημερινής δυτικής Βουλγαρίας.

χλαμύδες: Η χλαμύδα ήταν κοντό εξωτερικό ένδυμα (μανδύας).

3 προσάρτησε ... της Θράκης: Το 342 π.Χ. ολόκληρη η Θράκη ήταν μακεδονική.

τις καίριες θέσεις πλάι στη θάλασσα: Πόλεις όπως η Αμφίπολη (κοντά στις εκβολές του Στρυμόνα), η Πύδνα και η Μεθώνη (νότια από τις εκβολές του Αλιάκμονα), η Ποτείδαια και η Όλυνθος (Χαλκιδική). Ο Φίλιππος τις κατέλαβε στη δεκαετία 357-348 π.Χ. Προηγουμένως τις κατείχαν οι Αθηναίοι.

ριο· κατέστησε ασφαλή την εργασία στα μεταλλεία·

4 σας έκανε κυρίους των Θεσσαλών, μπροστά στους οποίους παλαιότερα πεθαίνατε από τον φόβο· ταπείνωσε τους Φωκείς και έκανε την πρόσβασή σας στην Ελλάδα από στενή και δύσκολη πλατιά και εύκολη. Τους Αθηναίους και τους Θηβαίους, που πάντα караδοκούσαν για να επιτεθούν στη Μακεδονία, τους ταπείνωσε –στο μεταξύ και με τη δική μας συνδρομή– σε τέτοιο βαθμό ώστε, αντί να καταβάλλουμε φόρους στους Αθηναίους και να δεχόμαστε διαταγές από τους Θηβαίους, να είμαστε αντιστρόφως εμείς εκείνοι που εγγυώνται την ασφάλειά τους.

ΣΧΟΛΙΑ

στα μεταλλεία: Στα δυτικά του Στρυμόνα και βορειότερα από τη λίμνη Βόλβη καθώς επίσης και στην περιοχή του Παγγαίου (κοντά στους Φιλίππους) υπήρχαν και αργύρου, τα οποία αποτελούσαν μεταλλεία σιδήρου, χαλκού, χρυσού την κύρια πηγή πλούτου για τους Μακεδόνες.

4 τους Φωκείς: Ο Φίλιππος συνέτριψε τους Φωκείς το 353 π.Χ. κοντά στις Παγασές.

τους Αθηναίους και τους Θηβαίους: Στη μάχη της Χαιρώνειας, το 338 π.Χ. Αποφασιστική για την έκβαση της μάχης ήταν η συμμετοχή του ιππικού με αρχηγό τον Αλέξανδρο.

διαταγές από τους Θηβαίους: Ο ίδιος ο Φίλιππος είχε μείνει παλαιότερα τρία χρόνια όμηρος στη Θήβα (368-365 π.Χ.).

5 Αφού κατέβηκε στην Πελοπόννησο, διευθέτησε και τα εκεί και αφού αναδείχτηκε αρχηγός με απεριόριστη εξουσία ολόκληρης της υπόλοιπης Ελλάδας για την εκστρατεία εναντίον των Περσών, εξασφάλισε αυτή τη δόξα όχι τόσο στον εαυτό του όσο στο κοινό των Μακεδόνων.

6 Αυτά είναι εκείνα που πρόσφερε σε εσάς ο πατέρας μου, καθ' εαυτά κρινόμενα μεγάλα, μικρά ωστόσο συγκρινόμενα με τα δικά μας. Εγώ κληρονόμησα από τον πατέρα μου λίγα χρυσά και ασημένια κύπελα, βρήκα στα θησαυροφυλάκια καλά καλά ούτε εξήντα τάλαντα, ενώ οι οφειλές από δάνεια που είχε συνάψει ο Φίλιππος ανέρχονταν περίπου στα πεντακόσια τάλαντα· αφού δανείστηκα ο ίδιος επιπλέον άλλα οκτακόσια τάλαντα, ξεκινώντας από τη χώρα που δεν ήταν σε θέση να θρέψει ούτε εσάς τους ίδιους, άνοιξα αμέσως σε εσάς τα στενά του Ελλησπόντου, ενώ τότε

ΣΧΟΛΙΑ

5 κατέβηκε στην Πελοπόννησο: Το 337 π.Χ. στο Συνέδριο της Κορίνθου, στο οποίο συμμετείχαν οι ελληνικές πόλεις εκτός από τη Σπάρτη, ο Φίλιππος αναγορεύτηκε στρατηγός με απεριόριστη εξουσία (στρατηγός αυτοκράτωρ) για την πανελλήνια εκστρατεία εναντίον των Περσών.

6 τα στενά του Ελλησπόντου: Ήδη ο Φίλιππος, το 336 π.Χ., είχε στείλει 10.000 άντρες στη Μικρά Ασία με αρχηγούς τον Παρμενίωνα και τον Άτταλο.

7 είχαν οι Πέρσες την κυριαρχία στη θάλασσα. Αφού νίκησα με το ιππικό τους σατράπες του Δαρείου, πρόσθεσα στην επικράτειά σας ολόκληρη την Ιωνία και ολόκληρη την Αιολίδα και τις δύο Φρυγίες και τη Λυδία και κατέλαβα τη Μίλητο έπειτα από πολιορκία. Όλες οι άλλες χώρες προσχώρησαν οικειοθελώς· μετά **8** την προσχώρηση, τις έδωσα σε εσάς για να τις εκμεταλλευτείτε. Όλα τα αγαθά της Αιγύπτου και της Κυρήνης, που τα απέκτησα αμαχητί, φθάνουν σε εσάς·

Λεπτομέρεια από τη ζωγραφική διακόσμηση του τάφου του Λύσωνος και του Καλλικλέους στα Λευκάδια (αρχαία Μίεζα), κοντά στη Νάουσα, περ. 300-250 π.Χ.

ΣΧΟΛΙΑ

7 νίκησα ... τους σατράπες του Δαρείου: Στη μάχη του Γρανικού, τον Μάιο του 334 π.Χ. (Οι σατράπες ήταν Πέρσες διοικητές των επαρχιών [=σατραπειών]).

τις δύο Φρυγίες: Τη Μικρή Φρυγία (στον βορρά) και τη Μεγάλη (στον νότο).

τη Μίλητο: Το 334 π.Χ.

8 της Αιγύπτου και της Κυρήνης: Την Αίγυπτο την παρέδωσε στον Αλέξανδρο ο σατράπης της Μαζάκης, το θέρος του 332 π.Χ. Στη συνέχεια παραδόθηκε και η Κυρήνη.

η Κοίλη Συρία και η Παλαιστίνη και η Μεσοποταμία είναι δικές σας κτήσεις· η Βαβυλώνα και τα Βάκτρα και τα Σούσα δικά σας· τα πλούτη των Λυδών και οι θησαυροί των Περσών και τα αγαθά των Ινδών και η έξω θάλασσα δικά σας· εσείς είστε σατράπες, **9** εσείς στρατηγοί, εσείς ταξίαρχοι. Γιατί τι απομένει σε μένα προσωπικά, έπειτα από αυτούς τους κόπους, εκτός από αυτή την πορφύρα και αυτό το διάδημα; Δεν έχω ατομικά τίποτα ούτε μπορεί να αναφέρει κάποιος δικούς μου θησαυρούς, εκτός από αυτά που ανήκουν σε εσάς ή που φυλάσσονται για σας. Άλλωστε, δεν υπάρχει λόγος να φυλάω ατομικά θησαυρούς, τη στιγμή που τρώω την ίδια τροφή με εσάς και κοιμάμαι όπως και εσείς, αν και έχω την εντύπωση ότι δεν τρώω καν την ίδια τροφή με εκείνους από εσάς που ζουν μέσα στη χλιδή. Και γνωρίζω ότι ξαγρυπνώ για σας, για να μπορείτε εσείς να κοιμάστε.

(μετάφραση Θ. Κ. Στεφανόπουλος)

ΣΧΟΛΙΑ

η Κοίλη Συρία: Η περιοχή ανάμεσα στις οροσειρές του Λιβάνου και του Αντιλιβάνου.

η Βαβυλώνα και τα Βάκτρα και τα Σούσα: Οι τρεις σημαντικότερες πόλεις στην επικράτεια του Αλεξάνδρου.

τα πλούτη των Λυδών: Η Λυδία ήταν γνωστή για τα αμύθητα πλούτη της. Βασιλιάς της Λυδίας ήταν παλαιότερα ο γνωστός Κροίσος.

η έξω θάλασσα: Η Ερυθρά θάλασσα και ο Ινδικός Ωκεανός.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ – ΑΣΚΗΣΕΙΣ – ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Για ποιο λόγο οι Μακεδόνες, πριν από τον Φίλιππο, ζούσαν πάνω στα βουνά;
2. Τι προσέφερε στους Μακεδόνες ο Φίλιππος, σύμφωνα με όσα λέει ο Αλέξανδρος;
3. Σε τι διαφέρουν τα επιτεύγματα του Αλεξάνδρου από τα επιτεύγματα του Φιλίππου;
4. Οι μαθητές, χωρισμένοι σε ομάδες, αναλαμβάνουν να συγκροτήσουν φάκελο για τον Αλέξανδρο, αξιοποιώντας τις σχετικές γνώσεις που ενδεχομένως έχουν από άλλα μαθήματα (Ιστορία, Νεοελληνική λογοτεχνία, Εικαστικά). Ο φάκελος θα μπορούσε ενδεικτικώς να περιλαμβάνει:
α) βασικές πληροφορίες για το βίο και το έργο του Αλεξάνδρου, β) εικαστικό υλικό και γ) στοιχεία για τον Αλέξανδρο στη λογοτεχνία.

Ασημένια οinoχόη από τον τάφο του Φιλίππου με ανάγλυφη παράσταση κεφαλής σατύρου στη βάση της λαβής. (Βεργίνα, Αρχαιολογικό Μουσείο.)

IV. – Η ΘΗΒΑ

Συναρπαστική είναι η ιστορία της μυθικής Θήβας, η οποία αντανακλά πιθανώς τη σπουδαιότητα της πόλης κατά τους Μυκηναϊκούς Χρόνους. Την ακρόπολή της, την Καδμεία, την ίδρυσε, λέει, ο Κάδμος, ο γιος του Αγήνορα, που έφτασε εδώ από τη Φοινίκη, αναζητώντας την αδερφή του, την Ευρώπη, που την είχε απαγάγει ο Δίας. Στον χώρο της μετέπειτα Καδμείας, ο Κάδμος σκότωσε τον ιερό δράκοντα, έσπειρε τα δόντια του και από αυτά ξεπετάχτηκαν άντρες γιγαντόσωμοι, οι Σπαρτοί, που αλληλοεξοντώθηκαν. Επέζησαν μόνο πέντε. Από αυτούς τους πέντε κατάγονταν, σύμφωνα με την παράδοση, τα αριστοκρατικά γένη της Θήβας.

Την πόλη της Θήβας την έχτισαν τα αδέρφια Αμφίων και Ζήθος. Ο Αμφίων, σαν άλλος Ορφέας, έπαιζε, λέει η παράδοση, τη λύρα και οι κυκλώπιοι λίθοι, μαγεμένοι από τη μουσική του, σηκώνονταν και πήγαιναν και συναρμόζονταν για να χτιστεί η επτάπτυλη Θήβα. Επτά πολεμάρχοι, που ξεκίνησαν από το Άργος, προσπάθησαν να την εκπορθήσουν, αλλά έπεσαν νεκροί μπροστά στις πύλες. Αυτό που δεν κατάφεραν οι Επτά το κατάφεραν οι γιοι τους, οι Επίγονοι. Πολύστιχα επικά ποιήματα, όπως η Θηβαΐδα και οι Επίγονοι, εξιστορούσαν αυτούς τους αγώνες και εξυμνούσαν τα κατορθώματα των ηρώων.*

Στη Θήβα, σύμφωνα με τον μύθο, γεννήθηκε ο Ηρακλής, ο Πενθέας, ο Οιδίπους και ο γοητευτικότερος

* Ό,τι είναι η Ιλιάδα για το Ίλιον [= την Τροία] είναι, τηρουμένων των αναλογιών, η Θηβαΐδα για τη Θήβα.

θεός του ελληνικού πανθέου, ο Διόνυσος. Εδώ διαδραματίζονται μύθοι που προσέφεραν το υλικό για μερικές από τις συγκλονιστικότερες τραγωδίες, όπως είναι ο Οιδίπους Τύραννος του Σοφοκλή ή οι Βάκχες του Ευριπίδη.

Η ιστορική Θήβα στη διάρκεια του 6ου αι. π.Χ., έπειτα από μακροχρόνιους αγώνες, αναδείχθηκε σε ηγετική δύναμη στη Βοιωτία. Τον καιρό των Περσικών Πολέμων οι Θηβαίοι συμπαρατάχθηκαν αρχικά με τους υπόλοιπους Έλληνες, αργότερα όμως συνεργάστηκαν με τους Πέρσες (Μήδους) και πολέμησαν στο πλευρό τους στη μάχη των Πλαταιών (479 π.Χ.). Από τότε τους συνόδευε το στίγμα του μηδισμού.

Πομπή γυναικών που θρηνούν, δύο άρματα αντιμέτωπα: Ταφική λάρνακα από την Τανάγρα, 13ος αι. π.Χ. (Θήβα, Αρχαιολογικό Μουσείο.)

Στα χρόνια της αντιπαράθεσης της Αθήνας με τη Σπάρτη, οι Θηβαίοι ήταν σύμμαχοι των Σπαρτιατών. Το 431 π.Χ. η αιφνιδιαστική απόπειρα των Θηβαίων να καταλάβουν τις Πλαταιές, που παραδοσιακά ήταν σύμμαχοι των Αθηναίων, σήμανε την έναρξη του Πελοποννησιακού Πολέμου. Λίγο αργότερα, οι Θηβαίοι και οι Πελοποννήσιοι πολιορκήσαν επί δύο και πλέον χρόνια τις Πλαταιές (429-427 π.Χ.) και αφού ανάγκασαν τους υπερασπιστές της πόλης να παραδοθούν, τους

καταδίκασαν όλους σε θάνατο, έπειτα από μια παρωδία δίκης. Μετά την ήττα της Αθήνας από τη Σπάρτη (404 π.Χ.), οι Θηβαίοι (μαζί με τους Κορίνθιους) ζήτησαν από τους Σπαρτιάτες –ευτυχώς χωρίς να εισακουστούν– να καταστρέψουν την Αθήνα.

Μέσα στη γενικότερη ρευστότητα και τις εφήμερες συμμαχίες στις αρχές του 4ου αιώνα, οι Θηβαίοι εμφανίστηκαν ως τρίτη δύναμη δίπλα στην Αθήνα και τη Σπάρτη. Στη δεκαετία 371-362 π.Χ., με τις νίκες που πέτυχαν εναντίον των Σπαρτιατών στα Λεύκτρα (371 π.Χ.) και στη Μαντίνεια (362 π.Χ.), έφτασαν στο απόγειο της δύναμής τους και έγιναν η ισχυρότερη χερσαία δύναμη στην Ελλάδα. Στην αποφασιστικής σημασίας μάχη στη Χαιρώνεια (338 π.Χ.), στην οποία οι Μακεδόνες του Φιλίππου νίκησαν τις συνασπισμένες πόλεις της νότιας Ελλάδας, οι Θηβαίοι πολέμησαν γενναία και είχαν βαρύτερες απώλειες (Ιερός Λόχος). Τρία χρόνια αργότερα, όταν κυκλοφόρησε η φήμη ότι ο Αλέξανδρος σκοτώθηκε, οι Θηβαίοι εξεγέρθηκαν, αλλά τιμωρήθηκαν σκληρά από τον Αλέξανδρο. Η πόλη, με εξαίρεση τα ιερά και το σπίτι του Πινδάρου, ισοπεδώθηκε, ενώ οι κάτοικοι που επέζησαν πουλήθηκαν δούλοι. Κανένας Θηβαίος, αναφέρει ένας ιστορικός, δεν εθεάθη να παρακαλεί τους Μακεδόνες να του χαρίσουν τη ζωή.

Ότι οι Θηβαίοι ήταν γενναίοι μαχητές το αναφέρουν διάφορες πηγές. Το γεγονός ότι Θηβαίος ήταν ο μεγάλος Πίνδαρος αποδεικνύει ότι η πόλη δεν έβγαζε μόνο μαχητές. Υπενθυμίζουμε ακόμη ότι από τη Βοιωτία, στην οποία βρίσκονται τα ποιητικά βουνά Κιθαιρώνας και Ελικώνας (η έδρα των Μουσών), καταγόταν ο Ησίοδος.

Κυνήγι αιγών και ταύρων.
(Βλ. τη λεζάντα στη
σελ.62.)

10. — Η Θήβα και οι Θηβαίοι

**ΗΡΑΚΛΕΙΔΗΣ Ο ΚΡΙΤΙΚΟΣ (Ή ΚΡΗΤΙΚΟΣ),
Περί τῶν ἐν Ἑλλάδι πόλεων 1,12-21**

Ο ΒΙΟΣ – ΤΟ ΕΡΓΟ Ο Ηρακλείδης είναι περιηγητής που έζησε τον 3ο αι. π.Χ. Έγραψε το έργο Περί τῶν ἐν Ἑλλάδι πόλεων, στο οποίο περιγράφει ένα ταξίδι στην κεντρική και βόρεια Ελλάδα. Σώζονται αποσπάσματα που αναφέρονται στην Αττική, στη Βοιωτία, στην Εύβοια και στη Θεσσαλία. Η περιγραφή κάθε πόλης είναι λίγο πολύ στερεότυπη.

ΚΕΙΜΕΝΟ

12 Από εδώ μέχρι τη Θήβα είναι 80 στάδια. Ο δρόμος είναι όλος ομαλός και επίπεδος. Η πόλη βρίσκεται στο κέντρο της χώρας των Βοιωτών και έχει περίμετρο 70

ΣΧΟΛΙΑ

12 από εδώ: Από τις Πλαταιές, στην περιγραφή των οποίων ο Ηρακλείδης έχει αφιερώσει την προηγούμενη παράγραφο.

80 στάδια: Περίπου 15 χλμ. (1 στάδιο = περ. 185 μέτρα).

στάδια. Είναι όλη επίπεδη, το σχήμα της είναι στρογγυλό και το χρώμα του εδάφους μαύρο. Είναι πόλη παλαιά, έχει όμως νέα ρυμοτομία, επειδή, όπως διδάσκει η ιστορία, ισοπεδώθηκε ήδη τρεις φορές εξαιτίας της προκλητικότητας και της υπεροψίας των κατοίκων.

13 Τρέφει έξοχα άλογα, είναι πλημμυρισμένη στα νερά, καταπράσινη και με εύφορους γηλόφους και έχει τα περισσότερα κηπευτικά από όλες τις πόλεις της Ελλάδας. Γιατί τη διασχίζουν και δύο ποτάμια, τα οποία ποτίζουν όλο τον κάμπο που απλώνεται κάτω από την πόλη. Κατεβαίνει επίσης νερό και από την Καδμεία, το οποίο μεταφέρεται υπογείως με σωλήνες, που τους κατασκεύασε, όπως λένε, προ αμνημονεύτων χρόνων ο Κάδμος.

ΣΧΟΛΙΑ

τρεις φορές: Δύο φορές κατά τη μυθική εποχή και μία από τον Αλέξανδρο (335 π.Χ.). Την πρώτη φορά κατέστρεψαν τη Θήβα οι Επίγονοι, οι γιοί των Επτά που είχαν εκστρατεύσει εναντίον της πόλης βοηθώντας τον εξόριστο γιο του Οιδίποδα Πολυνείκη. Τη δεύτερη καταστράφηκε από τους Πελασγούς, την εποχή του Τρωικού πολέμου. Μετά την ισοπέδωση της από τον Αλέξανδρο (335 π.Χ.), η πόλη ανοικοδομήθηκε από τον Κάσσανδρο 20 χρόνια αργότερα (316/15 π.Χ.).

13 **έξοχα άλογα:** Η Θήβα χαρακτηρίζεται από ποιητές εΐππος και ιπποτρόφος. Παρόμοιοι χαρακτηρισμοί δεν είναι σπάνιοι σε εγκώμια πόλεων. Τα πολλά και καλά άλογα μαρτυρούν πλούτο.

δύο ποτάμια: Η Δίρκη και ο Ισμηνός. Ήταν το «έμβλημα» της Θήβας. Ο Ευριπίδης την αποκαλεί διπόταμον.

14 Έτσι λοιπόν είναι η πόλη. Οι κάτοικοι έχουν υψηλό φρόνημα και είναι αξιοθαύμαστοι για την αισιοδοξία τους σε όλες τις περιστάσεις του βίου· είναι παράτολμοι, βάνασοι και υπερόπτες· ανελέητοι και αδιάφοροι απέναντι σε κάθε ξένο και ντόπιο και περιφρονητές κάθε έννοιας δικαίου.

15 Τις αμφισβητήσεις στις μεταξύ τους συναλλαγές δεν συναντιούνται να τις συζητήσουν, αλλά καταφεύγουν στην αλόγιστη βία της πυγμής, μεταφέροντας έτσι στην απονομή της δικαιοσύνης τις βιαιοπραγίες μεταξύ των αθλητών στους αθλητικούς αγώνες.

Σκηνή πυγμαχίας. Ο τρίποδας (στο κέντρο) συμβολίζει τον αγώνα ή ήταν το έπαθλο. Μελανόμορφος κώνυθος από την Τανάγρα, γύρω στα μέσα του 6ου αι. π.Χ. (Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.)

ΣΧΟΛΙΑ

14 Αρκετά από τα χαρακτηριστικά των Θηβαίων που αναφέρονται από τον Ηρακλείδη άλλοι συγγραφείς τα αποδίδουν σε όλους τους Βοιωτούς. Η αντίληψη που επικρατούσε για τους Βοιωτούς ήταν ότι γενικά καλλιεργούσαν το σώμα –ασχολούνταν πολύ με τη γυμναστική και ήταν γενναίοι πολεμιστές–, αλλά παραμελούσαν το πνεύμα και δεν είχαν τις καλύτερες σχέσεις με τον λόγο (§ 15).

15 τις βιαιοπραγίες ... των αθλητών: Βλ. σελ. 94 κε.

16 Γι' αυτό και οι δικαστικές υποθέσεις εισάγονται εκεί για εκδίκηση τουλάχιστον έπειτα από τριάντα χρόνια. Γιατί όποιος κάνει νύξη για κάτι τέτοιο ενώπιον του λαού και δεν εγκαταλείπει πάραυτα τη Βοιωτία, αλλά παραμείνει έστω και ελάχιστο χρόνο στην πόλη, παρακολουθείται αμέσως μετά νύχτα από εκείνους που δεν θέλουν να ολοκληρωθούν οι δίκες και τιμωρείται με βίαιο θάνατο. Φόνοι εκεί γίνονται για ασήμαντες αφορμές.

17 Έτσι λοιπόν είναι οι άντρες. Κυκλοφορούν πάντως ανάμεσά τους κάποιοι αξιόλογοι, με υψηλό φρόνημα, άξιοι κάθε φιλίας. Οι γυναίκες τους από την άλλη, στο ύψος, στο περπάτημα και στην κίνηση είναι οι πιο χαριτωμένες και οι πιο κομψές γυναίκες της Ελλάδας.

ΣΧΟΛΙΑ

16 τριάντα χρόνια: Παρόμοια εικόνα για την απονομή δικαιοσύνης στη Θήβα, στις αρχές του 2ου αι. π.Χ., δίνει και ο Πολύβιος –κάνει λόγο για 25 χρόνια καθυστέρηση, την οποία χρεώνει στους άρχοντες.

17 στο ύψος: Το στερεότυπο της ωραίας γυναίκας απαιτεί να είναι ψηλή, όπως επίσης να έχει ξανθά μαλλιά (§ 19).

στο περπάτημα: Το κόσμιο βάδισμα –των γυναικών και των ανδρών – εγκωμιάζεται συχνά.

Το επιβεβαιώνει και ο Σοφοκλής:

Μου μιλάς για τη Θήβα, τις επτάστομες πύλες,
που εκεί μονάχα γεννούν οι θνητές θεούς.

18 Τα ιμάτιά τους καλύπτουν με τέτοιο τρόπο το κεφάλι, ώστε να δίνεται η εντύπωση ότι όλο το πρόσωπο είναι σκεπασμένο με προσωπίδα. Γιατί μόνο τα μάτια διακρίνονται –τα υπόλοιπα μέρη του προσώπου καλύπτονται από τα ιμάτια. Όλες τους φορούν λευκά ιμάτια.

19 Τα μαλλιά τους είναι ξανθά, δεμένα προς τα πάνω μέχρι την κορυφή. Αυτό οι ντόπιοι το λένε λαμπαδίτσα. Τα παπούτσια τους είναι απλά, όχι ψηλά, πορφυρού χρώματος και με χαμηλή σόλα, ενώ έχουν τόσες θηλιές για γορδόνια ώστε να φαίνονται τα πόδια σχεδόν γυμνά.

ΣΧΟΛΙΑ

μου μιλάς ... θεούς: Απόσπασμα από άγνωστη τραγωδία του Σοφοκλή,

επτάστομες: Η μυθική Θήβα είχε επτά πύλες.

γεννούν οι θνητές θεούς: Στη Θήβα η Σεμέλη, η μία από τις τέσσερις κόρες του Κάδμου, γέννησε τον Διόνυσο και η Αλκμήνη, η γυναίκα του βασιλιά Αμφιτρύωνα, τον (ημίθεο) Ηρακλή. Πατέρας και των δύο ήταν ο Δίας.

18 τα ιμάτια: Το ιμάτιο ήταν το εξωτερικό ένδυμα. Με το πάνω μέρος του οι Θηβαίες κάλυπταν το κεφάλι και μεγάλο μέρος του προσώπου.

19 λαμπαδίτσα (αρχ. λαμπάδιον): Το σχήμα της κόμμωσης έμοιαζε με μικρή λαμπάδα. Σήμερα χρησιμοποιούμε με παρόμοιο τρόπο τη λέξη «κοκκοράκι».

20 Στις συναναστροφές τους δεν είναι εντελώς Βοιωτές, αλλά πιο πολύ Σικυώνιες. Η φωνή τους είναι χαριτωμένη, ενώ των ανδρών είναι άχαρη και βαθιά.

21 Για να περνάει κανείς το καλοκαίρι η πόλη προσφέρεται άριστα. Γιατί έχει πολλά και κρύα νερά και κήπους. Είναι επίσης ευάερη, έχει καταπράσινη θέα, πολλά φρούτα και αφθονία προϊόντων του καλοκαιριού. Δεν έχει ξύλα και δεν προσφέρεται καθόλου για να περάσει κανείς τον χειμώνα, εξαιτίας και των ποταμών και των ανέμων. Γιατί χιονίζει και έχει πολλή λάσπη.

(μετάφραση Θ. Κ. Στεφανόπουλος)

20 Οι αρχαίοι Βοιωτοί (άντρες και γυναίκες) δεν φημίζονταν για τους λεπτούς τρόπους τους. Για τις γυναίκες της Σικυώνας δεν γνωρίζουμε τίποτα συγκεκριμένο.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ – ΑΣΚΗΣΕΙΣ – ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

- 1.** Όπως αναφέρεται στο εισαγωγικό σημείωμα, η περιγραφή κάθε πόλης από τον Ηρακλείδη είναι λίγο πολύ στερεότυπη. Αν θεωρήσουμε την περιγραφή της Θήβας αντιπροσωπευτική, ποια είναι τα επιμέρους θέματα τα οποία πρέπει να επανέρχονται λίγο πολύ σταθερά και σε περιγραφές άλλων πόλεων;
- 2.** Να επισημάνετε μια βασική διαφορά των πληροφοριών που αναφέρονται στις γυναίκες σε σχέση με τις πληροφορίες που αφορούν τους άντρες.

3. Με βάση τις πληροφορίες του Ηρακλείδη, να περιγράψετε όσο γίνεται ακριβέστερα την εξωτερική εμφάνιση μιας Θηβαίας, με στόχο να βοηθήσετε κάποιον –ενδεχομένως κάποιο συμμαθητή σας– που θα ήθελε να αποδώσει ζωγραφικά την εικόνα της.

Αγαλμάτιο νεαρής γυναίκας από την Τανάγρα (Ταναγραίας), τέλος 4ου αι. π.Χ. (Βερολίνο, Staatliche Museen) [Αντιγραφή: Στ. Μπονάτσος]

V.– Η ΚΟΡΙΝΘΟΣ

οὐ παντός ἀνδρός ἐς Κόρινθον ἐσθ' ὁ πλοῦς.
Αρχαία παροιμία

Η Κόρινθος ήταν στην αρχαιότητα η μεγαλύτερη ελληνική πόλη μετά την Αθήνα. Ήδη κατά τους αρχαϊκούς χρόνους (8ος-6ος αι.) γνώρισε μεγάλη ακμή, η οποία ευνοήθηκε από τη μοναδική γεωγραφική της θέση και την πολιτική σταθερότητα –κάπου 200 χρόνια κράτησε η αριστοκρατική διακυβέρνηση της Κορίνθου από τους Βακχιάδες και περισσότερα από 60 η τυραννίδα των Κυψελιδών (7ος/6ος αι.). Η ίδρυση πολλών και κάποτε σημαντικότερων αποικιών, όπως ήταν η Κέρκυρα και οι Συρακούσες, η σφύζουσα μεταλλοτεχνία και αγγειοπλαστική, που τα προϊόντα τους ήταν περιζήτητα στις αγορές, το ανθηρό εμπόριο, η πρώιμη κοπή νομισμάτων και τα μοναδικά αφιερώματα στους Δελφούς και στην Ολυμπία μαρτυρούν τον πλούτο και τη δύναμη της πόλης την εποχή αυτή.

Από τον 6ο αιώνα και έπειτα, η αλματώδης ανάπτυξη της γειτονικής Αθήνας, ιδιαίτερα μάλιστα σε τομείς στους οποίους η Κόρινθος είχε παλαιότερα το μονοπώλιο (αγγειοπλαστική), έπληξε αισθητά την Κόρινθο, ωστόσο η πόλη δεν έπαψε και κατά τον 5ο αιώνα να διαδραματίζει σημαντικό ρόλο. Όταν η Ελλάδα χωρίστηκε σε δύο στρατόπεδα με επικεφαλής τους (ολιγαρχικούς) Σπαρτιάτες και τους (δημοκρατικούς) Αθηναίους, οι Κορίνθιοι βρέθηκαν με την πλευρά των Σπαρτιατών και αποτελούσαν την ισχυρότερη ναυτική δύναμη της Πελοποννησιακής

Συμμαχίας. Λίγο πριν από την έναρξη του Πελοποννησιακού Πολέμου (431-404 π.Χ.), όταν οι Σπαρτιάτες κάλεσαν τους συμμάχους τους στη Σπάρτη για να διαβουλευτούν, οι Κορίνθιοι, οι οποίοι επέλεξαν να μιλήσουν τελευταίοι, τάχθηκαν αποφασιστικά υπέρ του πολέμου. Στο στόμα των Κορινθίων πρέσβων, που αντιπαραβάλλουν τους Αθηναίους με τους Σπαρτιάτες, βάζει ο Θουκυδίδης καίριες παρατηρήσεις τόσο για τη σπαρτιατική διστακτικότητα και εσωστρέφεια όσο και κυρίως για τον αχαλίνωτο αθηναϊκό επεκτατισμό. Μετά την ήττα της Αθήνας από τη Σπάρτη (404 π.Χ.), οι Κορίνθιοι (μαζί με τους Θηβαίους) ζήτησαν από τους Σπαρτιάτες να καταστρέψουν την Αθήνα, εκείνοι όμως – προς τιμήν τους– αρνήθηκαν.

Πήλινη κεφαλή Αφροδίτης με διάδημα, περ. 300 π.Χ. (Αρχαία Κόρινθος, Αρχαιολογικό Μουσείο.)

Στις επόμενες δεκαετίες, μέσα στη γενικότερη αστάθεια που επικράτησε, η Κόρινθος, η οποία κάποια στιγμή έχασε προσωρινά την ανεξαρτησία της και ενώθηκε με το Άργος, συμμαχούσε τότε με τους Αθηναίους, τότε με τους Σπαρτιάτες και τότε με τους Θηβαίους. Μετά τη νίκη του Φιλίππου στη Χαιρώνεια (338 π.Χ.), η Κόρινθος, όπως και οι άλλες πόλεις της νότιας Ελλάδας, υποτάχθηκε στους Μακεδόνες και

αργότερα, ανάλογα με τα μέτωπα των διαδόχων, βρέθηκε συχνά σε πόλεμο. Γύρω στα μέσα του 2ου αιώνα έμελλε να γίνει η τελευταία εστία αντίστασης στους Ρωμαίους. Το 146 π.Χ. ο Λεύκιος Μόμμιος κατέλαβε την πόλη. Η σκληρότητα που έδειξε υπήρξε πρωτοφανής: Οι κάτοικοι εκτελέστηκαν ή πουλήθηκαν δούλοι, η πόλη ισοπεδώθηκε και μέρος της γης των Κορινθίων δόθηκε στη Σικυώνα. Έναν αιώνα αργότερα, η πόλη ανοικοδομήθηκε από τον Καίσαρα, ο οποίος εγκατέστησε εκεί απελεύθερους και βετεράνους. Το 50/51 μ.Χ. πέρασε από την Κόρινθο ο Απόστολος Παύλος.

Η αρχαία Κόρινθος πρέπει να ήταν μια πόλη ξεχωριστή, σχεδόν μοναδική. Το βασικό της πλεονέκτημα ήταν η θέση της σε ένα σταυροδρόμι όπου ο βορράς συναντούσε τον νότο και η δύση την ανατολή. Εκεί συνέρχονταν εκτάκτως οι Έλληνες σε κρίσιμες στιγμές για να λάβουν αποφάσεις. Στα δυο λιμάνια της, τις Κεγχρεές από την πλευρά του Σαρωνικού και το Λέχαιο από την πλευρά του Κορινθιακού, έφταναν τα πλοία που έρχονταν φορτωμένα από την ανατολή και από τη δύση, για να μεταφερθούν δια ξηράς στην άλλη πλευρά (δίολκος) και να αποφύγουν τον επικίνδυνο περίπλου της Πελοποννήσου, ενώ ο Ισθμός λειτουργούσε ως πύλη για όσους ταξίδευαν δια ξηράς από και προς την Πελοπόννησο. Όλη αυτή η κίνηση έφερνε στην πόλη πλούτο, αφθονία αγαθών και πολλούς ξένους, που έδιναν κοσμοπολίτικο χαρακτήρα.

Η Κόρινθος είχε τη φήμη πόλης των ηδονών και των απολαύσεων. Από εκεί καταγόταν η θρυλική εταίρα Λαΐδα, εκεί έζησε στα νιάτα της η γνωστή εταίρα του 4ου αιώνα Νέαιρα, ενώ, σύμφωνα με τον Στράβωνα, χίλιες εταίρες ήταν αφιερωμένες στο ιερό της Αφροδίτης. Πλήθη ανδρών, κυρίως ναυτικών, συνέρρεαν

στην Κόρινθο και ξόδευαν ό,τι είχαν και δεν είχαν. Ού παντός άνδρός ές Κόρινθον έσθ' ό πλοϋς, έλεγε μια παροιμία, αλλά φαίνεται πως λίγοι της έδιναν σημασία.

Εκτός από τα συνηθισμένα και τα καθημερινά, το μεγάλο γεγονός για την Κόρινθο ήταν τα Ίσθμια, οι πανελλήνιοι αγώνες που διεξάγονταν κάθε δεύτερο χρόνο στο τέμενος του Ποσειδώνα στον Ισθμό και που από μερικούς μελετητές θεωρούνται οι σημαντικότεροι πανελλήνιοι αγώνες μετά τους Ολυμπιακούς.

Έρωτας. Πήλινο ειδώλιο
ελληνιστικής εποχής.
(Αρχαία Κόρινθος,
Αρχαιολογικό Μουσείο.)

11. – Η Κόρινθος μετά την καταστροφή

ΣΤΡΑΒΩΝ, Γεωγραφικά 8, 6, 23

Ο ΒΙΟΣ Ο Στράβων γεννήθηκε το 64/63 π.Χ. στην Αμάσεια του Πόντου. Καταγόταν από μια πολύ γνωστή οικογένεια και έλαβε την εκπαίδευση που άρμοζε στην καταγωγή του. Ταξίδεψε σε πολλά μέρη και στις τρεις ηπείρους. Το 44 π.Χ. επισκέφτηκε πρώτη φορά τη Ρώμη, στην οποία ουσιαστικά εγκαταστάθηκε από το 29 π.Χ. Ο θάνατός του τοποθετείται μετά το 23 μ.Χ.

ΤΟ ΕΡΓΟ Φιλοδοξώντας να συνεχίσει την εξιστόρηση του Πολύβιου (περ. 200-118 π.Χ.), ο Στράβων έγραψε αρχικά ένα ιστορικό έργο, από το οποίο σώζονται μόνο

αποσπάσματα. Είναι γνωστός κυρίως για το έργο του Γεωγραφικά, για τη σύνταξη του οποίου απαιτήθηκε εργασία χρόνων (συγκέντρωση υλικού, επεξεργασία, αναθεωρήσεις). Στα 17 βιβλία των Γεωγραφικών περιγράφεται το μεγαλύτερο μέρος του γνωστού τότε κόσμου. Τα βιβλία 8-10 αναφέρονται στην ηπειρωτική Ελλάδα και στα νησιά του Ιονίου και του Αιγαίου Πελάγους.

ΤΟ ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ Στα κεφάλαια πριν από το ανθολογούμενο απόσπασμα δίνονται ενδιαφέρουσες πληροφορίες για την πόλη της Κορίνθου, από την οποία ο Στράβων πέρασε το 29 π.Χ. Στο ίδιο το απόσπασμα περιγράφεται μια συγκλονιστική σκηνή από την καταστροφή της πόλης (146 π.Χ.) και γίνεται λόγος για την εκτεταμένη σύληση των τάφων από τους απελεύθερους που εγκατέστησε στην πόλη ο Καίσαρ μετά την ανοικοδόμησή της (πριν από το 44 π.Χ.).

ΚΕΙΜΕΝΟ

1 Όταν οι Κορίνθιοι ήταν υποταγμένοι στον Φίλιππο, όχι μόνο συμμερίζονταν τα φιλόδοξα σχέδιά του αλλά και προσωπικά αντιμετώπιζαν τους Ρωμαίους τόσο υπεροπτικά, ώστε κάποιοι απ' αυτούς είχαν το θράσος, όταν οι Ρωμαίοι πρέσβεις περνούσαν έξω από τα

ΣΧΟΛΙΑ

1 στον Φίλιππο: Πρόκειται για τον βασιλιά της Μακεδονίας Φίλιππο Ε', ο οποίος παρέμεινε στον θρόνο πάνω από 40 χρόνια (221-179 π.Χ.). Ο Φίλιππος είχε φιλόδοξα σχέδια και βρέθηκε επανειλημμένα αντιμέτωπος με τους Ρωμαίους, φτάνοντας μάλιστα να συμμαχήσει με τον άσπονδο εχθρό τους, τον Αννίβα.

σπίτια τους, να τους περιλούσουν με ακαθαρσίες. Γι' αυτά και για άλλα που έκαναν τιμωρήθηκαν τελικά **5** πολύ σύντομα: Αφού οι Ρωμαίοι έστειλαν αξιόλογη στρατιωτική δύναμη, και η ίδια η Κόρινθος ισοπεδώθηκε από τον Λεύκιο Μόμμιο και οι υπόλοιπες περιοχές έως τη Μακεδονία υποτάχθηκαν στους Ρωμαίους, ενώ το μεγαλύτερο μέρος της χώρας των Κορινθίων το πήραν οι Σικυώνιοι. Ο Πολύβιος, που περιγράφει με δραματικό τρόπο τα σχετικά με την άλωση, αναφέρεται και στην αδιαφορία των στρατιωτών για τα έργα τέχνης **10** και για τα αφιερώματα. Λέει συγκεκριμένα ότι είδε ο ίδιος πίνακες ριγμένους στο έδαφος και τους στρατιώτες να παίζουν απάνω πεσσούς. Από τους πίνακες αυτούς αναφέρει ονομαστικά τον Διόνυσο του Αριστεΐδη –μερικοί λένε ότι γι' αυτόν ειπώθηκε το «δεν

ΣΧΟΛΙΑ

8 Ο Πολύβιος: Ο γνωστός ιστορικός από τη Μεγαλόπολη (περ. 200-118 π.Χ.). Χάρη στη μεσολάβησή του οι Ρωμαίοι έδειξαν κάποια επιείκεια μετά την καταστροφή της Κορίνθου, όταν ένα σώμα δέκα ανδρών ανέλαβε να οργανώσει τα πράγματα στην πόλη.

11 να παίζουν απάνω πεσσούς: Πεσσοί ονομάζονταν τα ωοειδή πετραδάκια (σαν βότσαλα) με τα οποία έπαιζαν ένα παιχνίδι πάνω σε επίπεδη επιφάνεια, αλλά και το ίδιο το παιχνίδι.

12 του Αριστεΐδη: Ο Αριστεΐδης ήταν ζωγράφος από την Θήβα (4ος αι. π.Χ.).

συγκρίνεται με τον Διόνυσο»– και τον Ηρακλή που υποφέρει από τον χιτώνα της Δηιάνειρας. Αυτόν εμείς δεν τον είδαμε, τον Διόνυσο όμως, έξοχο έργο, τον

Παράσταση χορού εφήβων(;) με συνοδεία αυλού. Ο κορυφαίος εκτελεί χορευτικό άλμα, ενώ άλλοι έξι περιμένουν, ανά δύο, τη σειρά τους. Κορινθιακός αρύβαλλος, περ. 580-575 π.Χ. (Αρχαία Κόρινθος, Αρχαιολογικό Μουσείο.)

ΣΧΟΛΙΑ

«δεν συγκρίνεται με τον Διόνυσο» (αρχ. οὐδέν πρὸς τὸν Διόνυσον): Το απόφθεγμα μόνο εδώ χρησιμοποιείται με αυτή τη σημασία. Κανονικά σημαίνει «αυτό δεν έχει σχέση με τον Διόνυσο». Όπως αναφέρεται, αρχικά το έλεγαν, όταν οι δραματικοί ποιητές άρχισαν να γράφουν έργα που το θέμα τους δεν προερχόταν, όπως στην αρχή, από τους μύθους τους σχετικούς με τον Διόνυσο.

13 τον Ηρακλή ... Δηιάνειρας: Η Δηιάνειρα, η γυναίκα του Ηρακλή, έστειλε στον άντρα της τον συγκεκριμένο χιτώνα, πιστεύοντας, όπως της είχαν πει, ότι έχει ένα μαγικό φίλτρο που θα τον ξαναφέρει κοντά της. Τελικά αποδείχθηκε ότι το υποτιθέμενο φίλτρο ήταν δηλητήριο. Όταν ο Ηρακλής φόρεσε τον χιτώνα, βρήκε μαρτυρικό θάνατο.

βλέπαμε αφιερωμένο στον ναό της Δήμητρας στη **15** Ρώμη. (Όταν πυρπολήθηκε ο ναός, χάθηκε πρόσφατα και ο πίνακας). Και από τα άλλα αφιερώματα στη Ρώμη σχεδόν τα περισσότερα και τα καλύτερα προέρχονται από εδώ· μερικά τα πήραν και οι πόλεις γύρω από τη Ρώμη. Γιατί καθώς ο Μόμμιος ήταν, όπως λένε, πιο πολύ γενναιόδωρος παρά φιλότεχνος, έδινε χωρίς πολλά πολλά σε όσους του ζητούσαν. Όταν ο Λεύκολλος έφτιαξε το ιερό της Ευτυχίας και μια στοά, **20** ζήτησε να χρησιμοποιήσει τα αγάλματα που είχε ο Μόμμιος, για να διακοσμήσει το ιερό έως την τελετή της καθιερώσεως και ύστερα να τα επιστρέψει· τελικά δεν τα επέστρεψε αλλά τα αφιέρωσε στο ιερό, προτρέποντας τον Μόμμιο να τα πάρει, αν θέλει. Εκείνος αντιμετώπισε το θέμα με ηρεμία, επειδή δεν τον ένοιαζε καθόλου· έτσι, εγκωμίαζαν περισσότερο αυτόν παρά εκείνον που τα είχε αφιερώσει.

ΣΧΟΛΙΑ

14 στον ναό της Δήμητρας στη Ρώμη: Ο ναός κήκε το 31 π.Χ.

19 ο Λεύκολλος: Πρόκειται για τον Λεύκιο Λικίνιο Λεύκολλο, τον ύπατο του έτους 151 π.Χ. Είναι γνωστός κυρίως από τους πολέμους που διεξήγαγε στη ρωμαϊκή επαρχία της Ισπανίας, της οποίας ήταν διοικητής. Αργότερα ίδρυσε τον ναό της Ευτυχίας (της καλής τύχης). Η καθιέρωση του ναού έγινε το 142 π.Χ.

21 τελετή της καθιερώσεως: Τελετή ανάλογη με τα δικά μας θυρανοίξια (εγκαίνια ναού).

25 Αφού η Κόρινθος έμεινε μεγάλο διάστημα ερημωμένη, ανοικοδομήθηκε λόγω της θέσης της από τον Καίσαρα τον θεό, που έστειλε μεγάλο αριθμό εποίκων, οι οποίοι προέρχονταν από τους απελεύθερους. Αυτοί, απομακρύνοντας τα συντρίμια και ανασκάπτοντας τους τάφους, εύρισκαν πάμπολλα έργα κεραμικής τέχνης και πολλά χάλκινα σκεύη. Εντυπωσιασμένοι από την εργασία, δεν άφησαν τάφο που να μην τον ερευνήσουν· έτσι, αφού εξασφάλισαν μεγάλα

30 αποθέματα τέτοιων αντικειμένων, τα ακριβοπυλούσαν και γέμισαν από Νεκροκορίνθια τη Ρώμη –έτσι έλεγαν αυτά που είχαν αφαιρέσει από τους τάφους, κυρίως τα πήλινα. Στην αρχή εκτιμούσαν τα πήλινα πάρα πολύ, όσο και τα χάλκινα των κορινθιακών εργαστηρίων· αργότερα υποχώρησε ο ζήλος, και επειδή εξαντλήθηκαν τα πήλινα και επειδή τα πιο πολλά ήταν άτεχνα.

ΣΧΟΛΙΑ

25 έμεινε μεγάλο διάστημα ερημωμένη: Περίπου έναν αιώνα (146-;44 π.Χ.).

από τον Καίσαρα τον θεό: Πρόκειται για τον γνωστό Γάιο Ιούλιο Καίσαρα (100-44 π.Χ.).

27 από τους απελεύθερους: Δούλοι στους οποίους οι κύριοί τους είχαν χαρίσει την ελευθερία. Ήταν Ρωμαίοι πολίτες, είχαν όμως περιορισμένα δικαιώματα και δεσμεύσεις απέναντι στους παλαιούς κυρίους των.

32 τα χάλκινα των κορινθιακών εργαστηρίων: Οι τέχνες (πρωτίστως η αγγειοπλαστική και η μεταλλοτεχνία) γνώρισαν τη μέγιστη ακμή στην Κόρινθο κατά την αρχαϊκή εποχή, έως τα μέσα του 6ου αι. π.Χ.

35 Η πόλη λοιπόν των Κορινθίων υπήρξε πάντα μεγάλη και πλούσια και έβγαλε πολλούς σπουδαίους άντρες και στην πολιτική και στις τέχνες που ασκούν οι χειροτέχνες –κυρίως εδώ και στη Σικυώνα γνώρισε μεγάλη ακμή και η ζωγραφική και η γλυπτική και όλη η τέτοιου τύπου παραγωγή.

(μετάφραση Θ. Κ. Στεφανόπουλος)

Παράσταση φούρνου γεμάτου με αγγεία.
Κορινθιακή πήλινη πλάκα, αρχές 6ου αι. π.Χ.
[Αντιγραφή: Στ. Μπονάτσος]

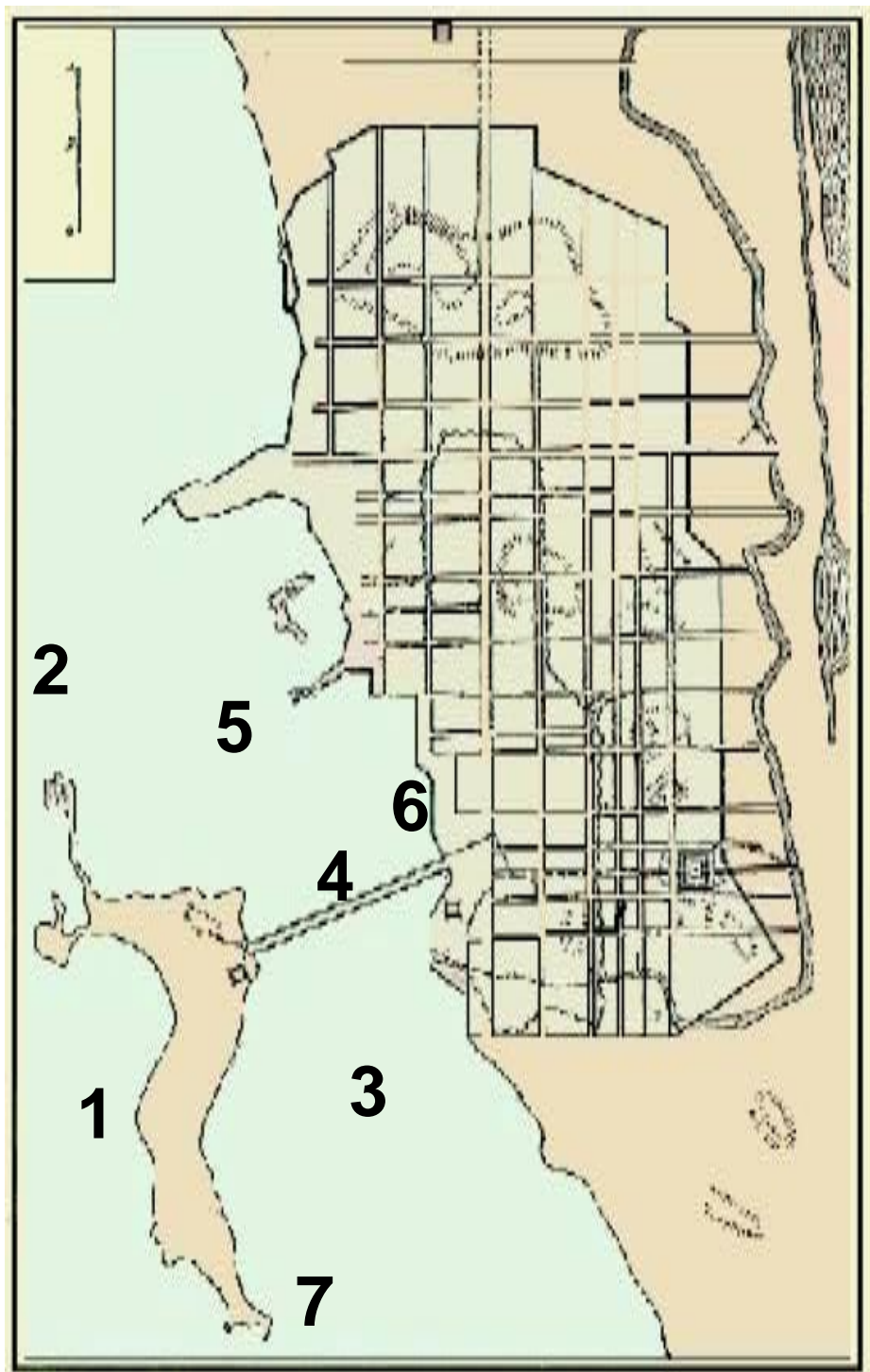
ΣΧΟΛΙΑ

36 στην πολιτική: Ο Στράβων έχει πιθανώς στον νου του, μεταξύ άλλων, και πρόσωπα όπως οι τύραννοι του 6ου αιώνα Κύψελος και Περίανδρος.

37 στη Σικυώνα: Η Σικυώνα υπήρξε σπουδαίο καλλιτεχνικό κέντρο, κυρίως κατά την αρχαϊκή εποχή και κατά τον 4ο αι. π.Χ. Από εδώ καταγόταν ο Λύσιππος, ο σημαντικότερος γλύπτης της Πελοποννήσου τον 4ο αιώνα.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ – ΑΣΚΗΣΕΙΣ – ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

- 1.** Πού αποδίδει ο Στράβων την καταστροφή της Κορίνθου;
- 2.** Ποιες από τις συμπεριφορές που περιγράφονται στο απόσπασμα θα χαρακτηρίζατε ακραίες ή ασυνήθιστες;
- 3.** Ο Μακρυγιάννης στα **Απομνημονεύματα** αναφέρει επεισόδιο με μαχητές του που ήθελαν να πουλήσουν δύο αρχαία αγάλματα. Αναζητήστε το κείμενο και δείτε ποια ήταν η αντίδραση του ίδιου του Μακρυγιάννη. Συγκρίνετέ την με την αντίδραση του Μόμμιου, όταν δεν του επεστράφησαν τα έργα τέχνης που είχε δανείσει.

Κάτοψη της Αλεξάνδρειας.

1. Το νησί Φάρος.	5. Ο Μέγας Λιμένας.
2. Ο Φάρος της Αλεξάνδρειας.	6. Το Μουσείο.
3. Το λιμάνι του Εύνοστου.	7. Ο ναός του Ποσειδώνα.
4. Το Έπταστάδιον	

VI. – Η ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ

“σαν που ταιριάζει σε που αξιώθηκες
μια τέτοια πόλη”.

Κ. Π. Καβάφης

Η Αλεξάνδρεια ιδρύθηκε από τον Αλέξανδρο το 331 π.Χ., μετά την κατάκτηση της Αιγύπτου. Το 304 π.Χ. ο στρατηγός του Αλεξάνδρου Πτολεμαίος, ο ιδρυτής της δυναστείας των Λαγιδών (από το όνομα του πατέρα του Λάγου) και μετέπειτα Πτολεμαίος Α΄ ο Σωτήρ, την έκανε πρωτεύουσα του βασιλείου της Αιγύπτου, το οποίο καταλύθηκε από τους Ρωμαίους το 30 π.Χ. (κατάληψη της Αλεξάνδρειας από τον Αύγουστο, αυτοκτονία της Κλεοπάτρας).

Η πόλη αποτελούνταν από πέντε τμήματα και, σύμφωνα με το αρχιτεκτονικό της σχέδιο, χωριζόταν σε οικοδομικά τετράγωνα με κάθετους και οριζόντιους δρόμους. Ένας λιμενοβραχίονας μήκους περ. 1200 μ. (Έπταστάδιον) τη συνέδεε με το νησάκι Φάρος και έτσι σχηματίζονταν εκατέρωθεν δύο λιμάνια. Στο ανατολικό άκρο του νησιού ανεγέρθηκε το 279 π.Χ. ο Φάρος της Αλεξάνδρειας, ένα από τα Επτά Θαύματα του αρχαίου κόσμου. Περίλαμπρα οικοδομήματα, όπως τα ανάκτορα, το Μουσείο (χώρος αφιερωμένος στις Μούσες, κάτι σαν ερευνητικό κέντρο), η περίφημη Βιβλιοθήκη, ο ναός του Ποσειδώνα, το Σεράπειο (τέμενος του θεού Σάραπη), ο τάφος του Αλεξάνδρου, το γυμνάσιο, το θέατρο κ.ά., έδιναν στην πόλη τη μεγαλοπρέπεια που ταίριαζε στην πρωτεύουσα των όχι ιδιαίτερω μετριοφρόνων Λαγιδών.

Με βασικό πρότυπο την Αθήνα, η Αλεξάνδρεια ήταν οργανωμένη – χωρίς όμως και να είναι στην ουσία πλήρως– ως αυτόνομη ελληνική πόλη με δήμους, ενδεχομένως με εκκλησία του δήμου και βουλή, με αιρετούς άρχοντες, με δικό της νόμισμα και δικούς της νόμους και με το δικαίωμα του πολίτη κληρονομικό. Οι κάτοικοι, που υπολογίζονται στα χρόνια του Αυγούστου γύρω στο 1.000.000, ήταν κυρίως Έλληνες, Αιγύπτιοι και Εβραίοι. Την εποχή της ρωμαιοκρατίας οι Αλεξανδρινοί ήταν γνωστοί για τα αντιρωμαϊκά τους φρονήματα και τις συχνές εξεγέρσεις.

Η Αλεξάνδρεια έφτασε στο απόγειο της ακμής της στο α΄ μισό του 3ου αι. π.Χ., παρέμεινε όμως πάντα στη μακραίωνη ιστορία της μια πόλη που ασκούσε ιδιαίτερη γοητεία. Χτισμένη στο κέντρο, όπως πίστευαν, της οικουμένης, εξελίχτηκε γρήγορα στο μεγαλύτερο εμπορικό κόμβο της Μεσογείου, που αποτελούσε τον τελικό προορισμό για τα πλοία που έρχονταν φορτωμένα με πολύτιμη πραμάτεια από την Αραβία ή την Ινδία. Το εισαγωγικό και εξαγωγικό εμπόριο ήταν η βασική πηγή πλούτου για την Αλεξάνδρεια, ενώ τα πλήθη των επισκεπτών που έφταναν εκεί ακόμα και από απομακρυσμένες περιοχές όπως η Αιθιοπία ή η Ινδία έδιναν στην πόλη χαρακτήρα πραγματικά κοσμοπολίτικο. Οι Αλεξανδρινοί αγαπούσαν ιδιαίτερα τις γιορτές, τις αρματοδρομίες και τη μουσική.

Εκτός από μια πόλη συναρπαστική, η Αλεξάνδρεια ήταν και το σπουδαιότερο πνευματικό κέντρο της ελληνιστικής εποχής. Επίκεντρο αυτής της πνευματικής άνθησης υπήρξε το μοναδικό στο είδος του Μουσείο, όπου έκαναν τις μελέτες τους επιφανείς λόγιοι και κορυφαίοι εκπρόσωποι των θετικών επιστημών, και η Βιβλιοθήκη, που έφτασε κάποτε να αριθμεί 900.000 τόμους και ευτύχησε να έχει ως διευθυντές όχι μόνο σημαντικούς λογίους αλλά και πρωτοπόρους ποιητές.

12. — Οι Αλεξανδρινοί

ΔΙΩΝ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ, Πρός Άλεξανδρείς 35-37 & 39-42

Ο ΒΙΟΣ Ο Δίων γεννήθηκε στην Προύσα της Βιθυνίας γύρω στο 40 μ.Χ. (ή λίγο αργότερα) και πέθανε γύρω στο 120 μ.Χ. Έζησε κυρίως στην ιδιαίτερη πατρίδα του, στην Ελλάδα και στη Ρώμη. Το 82 μ.Χ. ο αυτοκράτορας Δομιτιανός (81-96 μ.Χ.) τον εξόρισε από την Ιταλία και από την ιδιαίτερη πατρίδα του, πιθανώς επειδή συνδεόταν με κάποιον που περιέπεσε σε δυσμένεια. Αποκαταστάθηκε από τους διαδόχους του Δομιτιανού. Τα δύσκολα χρόνια της εξορίας φαίνεται ότι επηρέασαν τις απόψεις του.

ΤΟ ΕΡΓΟ Με το όνομα του Δίωνα έφτασαν σε εμάς 80 λόγοι, κάποιοι όμως από αυτούς δεν είναι γνήσιοι. Ο πιο γνωστός είναι ο Εύβοϊκός, ένα εγκώμιο της απλής ζωής στην ύπαιθρο, η οποία αντιπαραβάλλεται στη ζωή στην πόλη. Αξιόλογος θεωρείται και ο Προς Άλεξανδρείς.

Ο Δίων ανήκει στον τύπο του (συχνά περιοδεύοντος) ρήτορα και σοφιστή. Τα πρότυπά του ήταν οι μεγάλοι της κλασικής εποχής, ενώ έχει επηρεαστεί από τα διδάγματα των Στωικών. Διέπρεψε στην εποχή του ως ρήτορας. Για την ευγλωττία του επονομάστηκε από τον 3ο αιώνα Χρυσόστομος.

Ο ΛΟΓΟΣ – ΤΟ ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ Κατά το μεγαλύτερο μέρος ο λόγος Προς Άλεξανδρείς, που πιθανώς εκφωνήθηκε το απόσπασμα το 72 μ.Χ. στο θέατρο της Αλεξάνδρειας, είναι ένα δριμύ «κατηγορώ» κατά των Αλεξανδρινών. Ο ρήτορας καυτηριάζει το πάθος τους

για το «θέατρο» και το «στάδιο». Βασική του διαπίστωση: Οι Αλεξανδρινοί, ενώ γενικά φέρονται απολύτως «φυσιολογικά», όταν μπαίνουν στο θέατρο ή το στάδιο, γίνονται άλλοι άνθρωποι. Παρεμπιπτόντως δίνονται ενδιαφέρουσες πληροφορίες για την πόλη της Αλεξάνδρειας και άλλα θέματα.

ΚΕΙΜΕΝΟ

35 Το συγκεκριμένο τώρα θέμα, για το οποίο άρχισα να μιλάω, δείτε πόσο σημαντικό είναι. Το πώς τρώει ο καθένας σας στην ιδιωτική του ζωή ή πώς κοιμάται ή πώς ρυθμίζει τα του οίκου του δεν είναι οπωσδήποτε γνωστό· το πώς όμως συμπεριφέρεστε ως θεατές και πώς αντιδράτε εκεί το γνωρίζουν όλοι οι Έλληνες και οι βάρβαροι. Ο λόγος είναι ότι η πόλη σας υπερέχει κατά πολύ ως προς το μέγεθος και τη θέση και σαφώς κατατάσσεται δεύτερη ανάμεσα στις πόλεις που

Αναμονή για την εκκίνηση της αρματοδρομίας. Αττικός μελανόμορφος αμφορέας, περ. 510 π.Χ. (Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.)

ΣΧΟΛΙΑ

35 το συγκεκριμένο ... θέμα: Εννοεί το πώς αντιδρούν στο θέατρο.

δεύτερη: Μετά τη Ρώμη.

36 βρίσκονται κάτω από τον ήλιο. Γιατί και η Αίγυπτος, ένα τόσο μεγάλο έθνος, είναι σώμα της πόλης σας –καλύτερα: προέκτασή της– και η ιδιαίτερη φύση του ποταμού, σε σύγκριση με όλους τους άλλους, είναι ανώτερη από κάθε περιγραφή και ως προς τα παράδοξα που συνδέονται μ’ αυτόν και ως προς την ωφελιμότητά του· επιπλέον, και σε όλη τη θάλασσα από την πλευρά μας έχετε το μονοπώλιο της ναυσιπλοΐας, χάρη στα ωραία λιμάνια και στο μέγεθος του στόλου και στην αφθονία και την προσφορά των προϊόντων που παράγονται οπουδήποτε, και στην έξω θάλασσα, που βρίσκεται πέρα από σας, έχετε τον έλεγχο, τόσο στην Ερυθρά Θάλασσα όσο και στον Ινδικό Ωκεανό, που το όνομά τους δύσκολα το άκουε κανείς παλαιότερα. Έτσι, είναι στα χέρια σας το εμπόριο όχι νησιών ούτε λιμανιών ούτε κάποιων

ΣΧΟΛΙΑ

36 η ιδιαίτερη φύση του ποταμού: Του Νείλου, του μεγαλύτερου ποταμού της Αφρικής και του δεύτερου σε μήκος ποταμού του κόσμου. Ένα από τα παράδοξα του Νείλου, που προσπάθησαν ανεπιτυχώς να εξηγήσουν οι αρχαίοι, ήταν η μεγάλη άνοδος της στάθμης του νερού το καλοκαίρι, που είχε ως συνέπεια τα νερά να κατακλύζουν τεράστιες εκτάσεις. Σήμερα γνωρίζουμε ότι αυτή η άνοδος οφείλεται σε έντονες θερινές βροχοπτώσεις στην περιοχή της Αιθιοπίας.

τη θάλασσα από την πλευρά μας: Τη Μεσόγειο.

στην Ερυθρά Θάλασσα: Η Ερυθρά Θάλασσα των αρχαίων κάλυπτε ευρύτερη περιοχή από ό,τι η σημερινή, κάποτε τη σημερινή Ερυθρά Θάλασσα και τον Ινδικό Ωκεανό.

πορθμών και ισθμών, αλλά ολόκληρης σχεδόν της οικουμένης. Γιατί η πόλη βρίσκεται σε ένα σταυροδρόμι όλης της γης, ακόμα και των πιο απομακρυσμένων εθνών, και σαν αγορά μιας πόλης συγκεντρώνει σε ένα μέρος τους πάντες, τους φέρνει σε επαφή μεταξύ τους και, στο βαθμό που είναι δυνατό, τους κάνει συγγενείς.

37 Ίσως λοιπόν χαίρεστε ακούγοντάς με και νομίζετε ότι, όταν εγώ τα λέω αυτά, σας επαινώ, όπως οι άλλοι, που μια ζωή σας χαϊδεύουν εγώ ωστόσο επαίνεσα το νερό και τη χώρα και τα λιμάνια και τους τόπους και οτιδήποτε άλλο εκτός από εσάς.

Στις παραγράφους που παραλείπονται ο Δίων αναπτύσσει την άποψη που διατυπώνει στο τέλος της παραγράφου 37, ότι δηλ. έπαινος της χώρας η του ποταμού δεν σημαίνει έπαινος των κατοίκων.

(39) Και τώρα ανέφερα τα σχετικά με την πόλη, θέλοντας να σας δείξω πως οτιδήποτε ανάρμοστο κάνετε δεν γίνεται κρυφά ούτε μπροστά σε λίγους, αλλά

40 μπροστά σε όλο τον κόσμο. Γιατί εγώ βλέπω στην πόλη σας όχι μόνο Έλληνες ούτε μόνο Ιταλούς ούτε μόνο ανθρώπους από τις κοντινές περιοχές, τη Συρία, τη Λιβύη, την Κιλικία, ούτε μόνο Αιθίοπες και Άραβες,

ΣΧΟΛΙΑ

40 ένα κιθαρῳδόν: Κιθαρῳδός ονομάζεται αυτός που τραγουδάει και συνοδεύει το τραγούδι του με την κιθάρα. Η αρχαία κιθάρα ήταν «ένας πιο τελειοποιημένος τύπος λύρας». Διέφερε από τη λύρα «ως προς το ηχείο, το μέγεθος και την ηχητικότητα. Οι δύο βραχίονες ήταν δυνατοί και συμπαγείς. Το μέγεθος ήταν πολύ μεγαλύτερο και ο τόνος πιο πλατύς και πιο ηχηρός.» (Σ. Μιχαηλίδης).

που ζουν πέρα από τους προηγούμενους, αλλά και Βακτριανούς και Σκύθες και Πέρσες και κάποιους Ινδούς, που παρακολουθούν όλοι μαζί τα θεάματα και βρίσκονται κάθε φορά ανάμεσά σας. Έτσι, εσείς ακούτε ενδεχομένως ένα κιθαρωδό, και μάλιστα γνωστό, σας ακούνε όμως μύρια έθνη, που δεν σας γνωρίζουν, και βλέπετε τρεις ή τέσσερις αρματηλάτες, σας βλέπουν **41** όμως τόσο Έλληνες και τόσο βάρβαροι. Τι λοιπόν νομίζετε ότι λένε αυτοί, όταν πηγαίνουν στα πέρατα της γης; Δεν θα λένε ότι είδαμε μια πόλη αξιοθαύμαστη βέβαια κατά τα άλλα και ένα θέαμα ανώτερο από όλα τα ανθρώπινα θεάματα –χάρη στην ομορφιά των ιερών και στο πλήθος των κατοίκων και στην αφθονία των αγαθών–, περιγράφοντας στους δικούς τους με κάθε δυνατή λεπτομέρεια τα πάντα, αυτά που και πριν από λίγο ανέφερα, τα σχετικά με τον Νείλο και τη χώρα και τη θάλασσα και, το κυριότερο, την εμφάνιση του θεού, μια πόλη όμως που χάνει τα λογικά της από το τραγούδι και τις ιπποδρομίες και δεν κάνει σ' αυτά τίποτα αντάξιο της; Οι άνθρωποι, όταν προσφέρουν θυσία, είναι μετρημένοι, και όταν περπατούν μόνοι και όταν κάνουν οτιδήποτε άλλο· όταν όμως μπουν στο θέατρο ή το στάδιο, σαν να τους έχουν εκεί θαμμένες μαγικές ουσίες, δεν ξέρουν τίποτα από τα προηγούμενα

ΣΧΟΛΙΑ

41 την εμφάνιση του θεού: Του Σάραπη, του θεού που λατρευόταν από Έλληνες και Αιγύπτιους. Έχει διατυπωθεί η εικασία ότι πρόκειται για εμφανίσεις ανάλογες με εκείνες του Ασκληπιού, που εμφανιζόταν σε πάσχοντες που κατέφευγαν στο ιερό του και τους θεράπευε.

θαμμένες: Όπως έθαβαν συχνά τα μάγια.

και δεν ντρέπονται να λένε και να κάνουν ό,τι τους **42** κατέβει. Και το χειρότερο απ' όλα: Από το πάθος τους για τα θεάματα δεν βλέπουν και, ενώ θέλουν να ακούσουν, δεν ακούνε, όντας σαφώς εκτός εαυτών και παραλογιζόμενοι, όχι μονάχα οι άντρες αλλά και παιδιά και γυναίκες. Και όταν σταματήσει το κακό και οι συγκεντρωμένοι διαλυθούν, περνάει βέβαια ο παροξυσμός της αναταραχής, παραμένει όμως η αναστάτωση και στα σταυροδρόμια και στα στενά και στην πόλη ολόκληρη αρκετές ημέρες, όπως ακριβώς, όταν σβήνει μια μεγάλη πυρκαγιά, μπορεί να δει κανείς, αρκετό χρόνο μετά, και τον μαύρο καπνό και κάποιες εστίες να καίνε ακόμα.

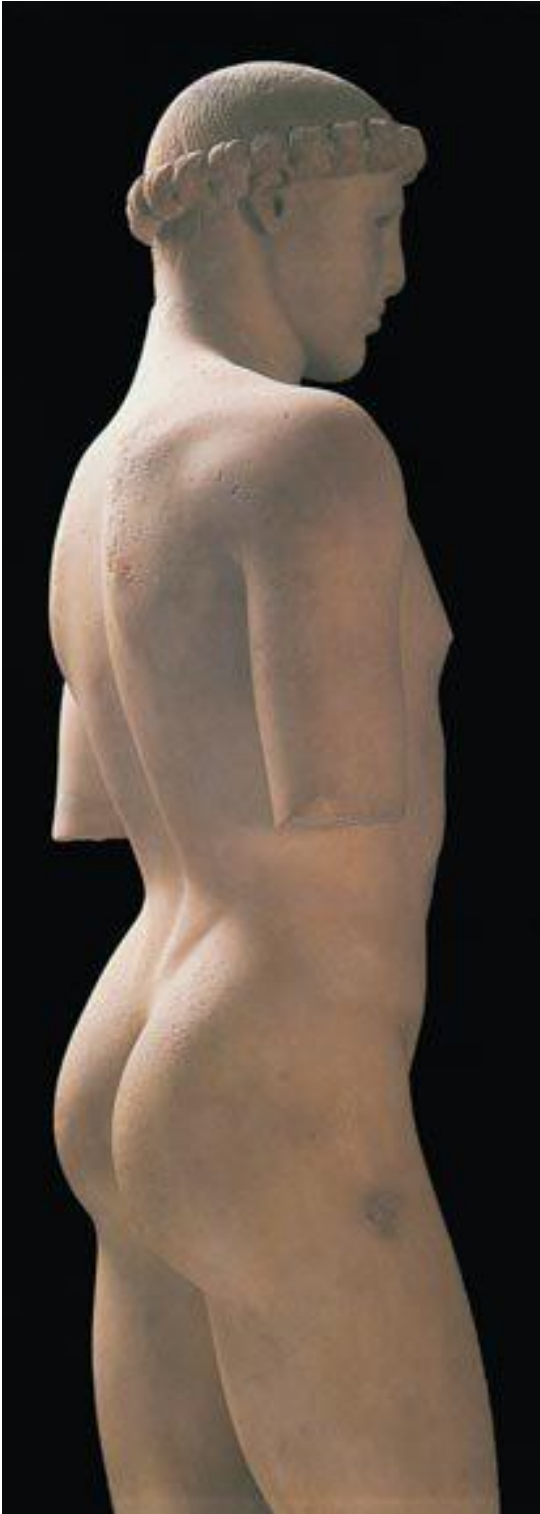
(μετάφραση Θ. Κ. Στεφανόπουλος)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ – ΑΣΚΗΣΕΙΣ – ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. α) Ποια είναι, σύμφωνα με τον Δίωνα, τα πλεονεκτήματα της Αλεξάνδρειας που την κάνουν να ξεχωρίζει τόσο; β) Για ποιο λόγο, κατά τη γνώμη σας, αναφέρει ο Δίων τα πλεονεκτήματα αυτά;
2. § 41 «στο θέατρο ή το στάδιο»: Τι παρακολουθούσαν οι Αλεξανδρινοί στο θέατρο και τι στο στάδιο;
3. Ποιες δραστηριότητες αναφέρει ο Δίων, όταν λέει ότι, έξω από το θέατρο και το στάδιο, οι Αλεξανδρινοί φέρονται «φυσιολογικά»;
4. Σε ποιες εκδηλώσεις παρατηρούμε σήμερα ακραίες αντιδράσεις του κοινού, ανάλογες με τις αντιδράσεις των Αλεξανδρινών;

Χρυσό μετάλλιο με προτομή του Αλεξάνδρου, μέσα 3ου αιώνα μ.Χ. (Αθήνα, Νομισματικό Μουσείο.)

Άγαλμα νεαρού αθλητή από την Ακρόπολη, γύρω στο 490 π.Χ. (Αθήνα, Μουσείο Ακροπόλεως).

«Σ' αυτήν την εξιδανικευμένη νεανική μορφή παίρνει σάρκα και οστά το ιδανικό του αθλητικού νέου στην αρχαιότητα: οι στιβαρές πλάτες, τα λεπτά και δυνατά πόδια, η σφικτή εφηβική μυολογία δίνουν το στίγμα του "καλού" νέου. ... Το πρόσωπο του λιτό, σοβαρό· τα καλογραμμένα χείλη, μόλις κλεισμένα, αφήνουν να διαφαίνεται ένα ιδιαίτερο χαμόγελο· ιδιαίτερη λάμψη θα έδιναν στο βλέμμα τα ένθετα μάτια (που δεν σώζονται σήμερα). Τα μαλλιά, που στο κρανίο δηλώνονται με ακτινωτές εγχαράξεις, τυλίγονται γύρω από ταινία αφήνοντας ακάλυπτα τα καλοσχηματισμένα αυτιά.» (Βασιλική Μαχαίρα, στο: Το Πνεύμα και το Σώμα, σελ. 217-8).

VII. – ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΑΘΛΗΜΑΤΑ

Ελληνικός αθλητισμός

Η άθληση δεν ήταν προνόμιο ή αποκλειστικότητα των αρχαίων Ελλήνων. Παρά ταύτα, δεν θα αποτελούσε υπερβολή ο ισχυρισμός ότι η ενασχόληση με τον αθλητισμό είναι τόσο χαρακτηριστικά ελληνική όσο, για παράδειγμα, και η ενασχόληση με το θέατρο ή τη φιλοσοφία. Απτά τεκμήρια αυτού του ιδιαίτερου ενδιαφέροντος παρέχουν, και σήμερα ακόμη, τα σπαράγματα ενός άλλοτε αέριου κόσμου που έφτασαν ως εμάς: τα γυμνάσια και οι παλαίστρες, τα καθημερινά αθλητικά αντικείμενα και τα αφιερώματα, οι αμέτρητες αγγειογραφίες με τις αθλητικές σκηνές, τα θαυμαστά αγάλματα και ανάγλυφα που απαθανάτισαν με τρόπο ιδεώδη την πεμπτουσία του αθλητή, οι εξαίσιες επινίκιες ωδές του Πινδάρου και τα ταπεινότερα επιγράμματα και, τέλος, οι πάμπολλες αναφορές που περιέχονται σε κείμενα της κλασικής εποχής ή μεταγενέστερα.

Επειδή όμως σε τέτοιου τύπου αναδρομές ελλοχεύει πάντα ο κίνδυνος της, νοσταλγικής ή μη, εξιδανίκευσης του παρελθόντος, καλό είναι, παράλληλα με αυτά, να υπενθυμίζονται κάποια πράγματα ακόμη που συμπληρώνουν την εικόνα: ότι, για παράδειγμα, δεν είχαν όλοι τη δυνατότητα να αθλούνται —απόκλείονταν οι δούλοι και, με ελάχιστες εξαιρέσεις, οι γυναίκες, ενώ γενικότερα, αν εξαιρέσουμε τους

«επαγγελματίες», φαίνεται να ίσχυε ότι όσο φτωχότερος ήταν κάποιος τόσο λιγότερο είχε αυτή τη δυνατότητα· ότι με ορισμένα (δαπανηρότατα) αγωνίσματα, όπως οι αρματοδρομίες ή οι ιπποδρομίες, μπορούσαν να ασχοληθούν μονάχα οι πλούσιοι· ότι οι ποιητές ή οι γλύπτες αμείβονταν ηγεμονικά για να συνθέσουν τις ωδές ή να σμιλεύσουν τα αγάλματα· ότι από πολύ νωρίς ο αθλητισμός αποτέλεσε αντικείμενο οξείας κριτικής και, ακόμη, ότι φαινόμενα διαφθοράς, συμπεριλαμβανομένης και της εξαγοράς των αγώνων, δεν ήταν άγνωστα στην αρχαιότητα.

Η ΜΑΡΤΥΡΙΑ ΤΟΥ ΟΜΗΡΟΥ Η πρώτη και ίσως πιο συναρπαστική περιγραφή αθλημάτων σε ολόκληρη την αρχαία γραμματεία ανάγεται στον 8ο αι. π.Χ. και περιέχεται στη προτελευταία ραψωδία της Ιλιάδας (Ψ), όπου περιγράφονται οι επιτάφιοι αγώνες που διοργάνωσε ο Αχιλλέας για να τιμήσει τον νεκρό Πάτροκλο. Στην περιγραφή αυτή υπάρχουν ήδη, μεταξύ άλλων, τέσσερα πράγματα που είναι αξιοσημείωτα: α) Ο χαρακτήρας του αθλητισμού είναι αγωνιστικός, κάτι που συνιστά το κύριο γνώρισμα του αρχαίου ελληνικού αθλητισμού εν γένει· β) το πλαίσιο των αγώνων είναι θρησκευτικό-τελετουργικό· γ) ο αθλητισμός είναι ατομικός· δ) από τα οκτώ αγωνίσματα που περιγράφονται, τα πέντε (η αρματοδρομία, η πυγμαχία, η πάλη, ο δρόμος και ο ακοντισμός) θα αποτελέσουν αργότερα τον πυρήνα και των τεσσάρων πανελλήνιων αγώνων. Ανάλογα ισχύουν και για τη δεύτερη ομηρική αναφορά στην άθληση, στην όγδοη ραψωδία της Οδύσσειας (θ), με τη διαφορά ότι το πλαίσιο είναι εδώ ψυχαγωγικό: οι νεαροί Φαίακες διασκεδάζουν παραβγαίνοντας σε διάφορα αγωνίσματα.

Οι πανελλήνιοι αγώνες

ΤΑ ΟΛΥΜΠΙΑ Ο αγωνιστικός χαρακτήρας του αρχαίου ελληνικού αθλητισμού επισημοποιήθηκε με τη θέσπιση των Ολυμπιακών Αγώνων, η έναρξη των οποίων τοποθετείται συμβατικά στο έτος 776 π.Χ. Οι αγώνες αυτοί μονοπώλησαν επί ένα και πλέον αιώνα το πανελλήνιο ενδιαφέρον, εξελίχτηκαν με τον καιρό στη σημαντικότερη αθλητική εκδήλωση, αποτέλεσαν πρότυπο για τη διοργάνωση τριών ακόμη πανελλήνιων αγώνων και αποδείχτηκαν ο μακροβιότερος θεσμός της αρχαίας Ελλάδας (776 π.Χ. - 393 μ.Χ.).

Στην αρχή βέβαια οι Ολυμπιακοί Αγώνες, όπως συνάγεται και από την προέλευση των ολυμπιονικών, δεν ήταν ακριβώς πανελλήνιοι, ενώ τα πρώτα περίπου 50 χρόνια το πρόγραμμα περιλάμβανε μόνο ένα αγώνισμα, τον δρόμο, που διατήρησε και αργότερα ξεχωριστή θέση στο πρόγραμμα –ο νικητής στο αγώνισμα του δρόμου έδινε το όνομά του στην ολυμπιάδα. Σταδιακά, με τη συμμετοχή αθλητών από τη μητροπολιτική Ελλάδα και τις αποικίες –αρχικά τις δυτικές–, οι αγώνες έγιναν πραγματικά πανελλήνιοι. Το φάσμα των αγωνισμάτων διευρύνθηκε με την προσθήκη όχι μόνο γυμνικών αλλά και των (αριστοκρατικών) ιππικών αγωνισμάτων. Λίγο μετά τα μέσα του 7ου αιώνα το πρόγραμμα είχε ουσιαστικά αποκρυσταλλωθεί. Αργότερα έγιναν κατά βάση μόνο προσαρμογές και συμπληρώσεις, με κυριότερες ίσως την εισαγωγή της κατηγορίας παῖδες (632 π.Χ.) και του αγωνίσματος της οπλιτοδρομίας (520 π.Χ.). (Αναλυτικά στοιχεία για τα αγωνίσματα στον πίνακα που ακολουθεί).

Πίν. 1. - ΟΛΥΜΠΙΑΚΑ ΑΓΩΝΙΣΜΑΤΑ (8ος-6ος αι. π.Χ.)

ΕΤΟΣ ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ	ΑΓΩΝΙΣΜΑ	ΑΠΟΣΤΑΣΗ -ΣΤΟΧΟΣ
776	δρόμος (στάδιον) ¹	1 στάδιον (192,28 μ.)
724	δίαυλος ²	2 στάδια (384,56 μ.)
720	δολιχοδρομία	περ. 7-24 στάδια (περ. 1346-4614 μ.)
708	πάλη πένταθλο [δρόμος, άλμα, ⁴ δισκοβολία, ακοντισμός, πάλη]	3 πτώσεις ή αίρειν δάκτυλον (;) ³
688	πυγμαχία	εξουδετέρωση ή αίρειν δάκτυλον
680	αρματοδρομίες	12 γύροι(περ.18,5χλμ.)
648	ιπποδρομίες παγκράτιο	6 γύροι (περ. 9,25 χλμ.) εξουδετέρωση ή αίρειν δάκτυλον
632	αγώνες παιδων [δρόμος, πάλη]	
628	πένταθλο παιδων ⁵	
616	πυγμαχία παιδων	
520	οπλιτοδρομία ⁶	περ. 2 ή και 4 στάδια.

Σημειώσεις

1. Το μήκος του σταδίου εποίκιλλε κατά περιοχές (από 167-210 μ.).
2. Στον δίαυλο ο δρομέας έτρεχε ως το τέρμα του σταδίου και επανέκαμπτε στην αφετηρία.
3. Η ύψωση του δακτύλου (αΐρειν δάκτυλον) σήμαινε την αποδοχή της ήττας. Ο ακριβής τρόπος ανάδειξης του νικητή δεν είναι γνωστός.
4. Το άλμα ήταν άλμα εις μήκος άνευ φοράς, με τη βοήθεια αλτήρων, συνήθως λίθινων βαρών που κρατούσε σε κάθε χέρι ο αθλητής –άλλο τύπο άλματος δεν ήξεραν οι αρχαίοι· αμφισβητείται αν ήταν απλούν ή τριπλούν.
5. Μοναδική φορά που έγινε ο αγώνας.
6. Οι οπλιτοδρόμοι έφεραν αμυντικά όπλα, αρχικά περικεφαλαία, κνημίδες και ασπίδα, αργότερα μόνο ασπίδα.

Κεφαλή αγάλματος του Δία, από το ιερό του θεού στην Ολυμπία, περ. 520-510 π.Χ. (Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.)

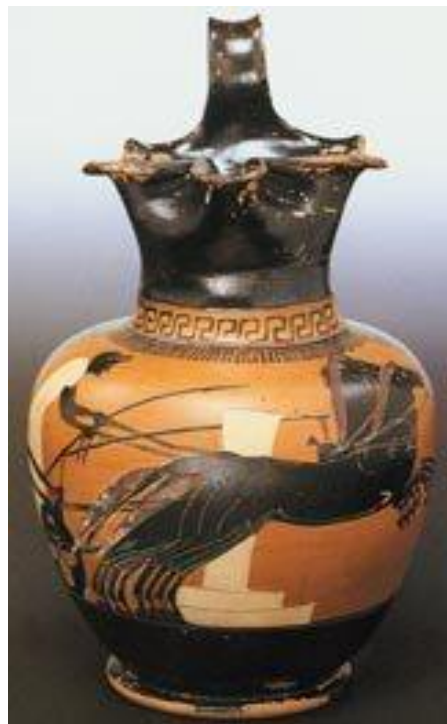
Από τα αγωνίσματα, τα ιππικά περιλάμβαναν τις αρματοδρομίες και τις ιπποδρομίες, τα γυμνικά όλα τα άλλα. Τα γυμνικά αγωνίσματα διακρίνονταν σε ελαφρά και βαρέα. Ελαφρά χαρακτηρίζονταν ο δρόμος (όλοι οι τύποι), το άλμα και ο ακοντισμός, βαρέα η πάλη, η πυγμαχία, το παγκράτιο και η δισκοβολία. Το πένταθλο, που αποσκοπούσε στην ανάδειξη του τέλειου αθλητή με συνοπτικό τρόπο, ήταν συνδυασμός ελαφρών και βαρέων. Το δημοφιλέστερο αγώνισμα ήταν ο δρόμος. Το δεύτερο δημοφιλέστερο μετά τον δρόμο –κατ' άλλους δημοφιλέστερο και από τον δρόμο– ήταν η πάλη.

Το πιο συναρπαστικό –και το πιο επικίνδυνο– από τα ιππικά αγωνίσματα ήταν η αρματοδρομία με τέθριππα (άρματα που τα έσερναν τέσσερα άλογα). Η αρματοδρομία με συνωρίδες (άρματα που τα έσερναν δύο άλογα) εντάχθηκε στο πρόγραμμα των Ολυμπιακών Αγώνων μόλις το 408 π.Χ. Οι συνωρίδες κάλυπταν τα 2/3 της διαδρομής των τεθρίππων. Ένα διάστημα υπήρχαν και αρματοδρομίες με φοράδες και ημιόνους. Την κλασική εποχή οι Ολυμπιακοί Αγώνες διαρκούσαν πέντε ημέρες, από τις 12 έως τις 16 του μήνα. Την πρώτη και την τελευταία ημέρα δεν υπήρχαν αγωνίσματα (Πίν. 2). Για τη διεξαγωγή των αγώνων κηρυσσόταν η «ιερά εκεχειρία», η αποχή από πολεμικές επιχειρήσεις. Οι αθλητές προπονούσαν όχι μόνο στην πατρίδα τους αλλά, τον τελευταίο μήνα, και κάτω από τον καυτό ήλιο της Ολυμπίας, υπό την αυστηρή επίβλεψη των Ηλείων και ειδικότερα των άτεγκτων Ελλανοδικών, που η δικαιοδοσία τους δεν περιοριζόταν στην ανάδειξη των νικητών και στην απονομή των επάθλων. Οι συμμετέχοντες διαβεβαίωναν με όρκο ότι είχαν προπονηθεί δέκα μήνες και ότι δεν θα χρησιμοποιούσαν αθέμιτα μέσα για την εξασφάλιση της νίκης. Το έπαθλο για τους νικητές ήταν ο κότινος (το στεφάνι από αγριελιά), όμως,

πέρα από τη δόξα που συνόδευε μια ολυμπιακή νίκη, στους νικητές επιφυλάσσονταν εξαιρετικές τιμές, ιδίως όταν επέστρεφαν στην πατρίδα τους (αποθεωτική υποδοχή, αγάλματα, χρηματικά έπαθλα), και τους παραχωρούνταν ειδικά προνόμια (σίτηση στο πρυτανείο, τιμητικές θέσεις σε εκδηλώσεις, απαλλαγή από φόρους).

«Εξαίσια θ'άσαι πάντοτε των ίππων η ορμή
Ιδίως προς το τέλος κάθε αγώνα.»

Ανδρέας Εμπειρικός,
Τα ακαταπάτητα

Σκηνή αρματοδρομίας με τέθριππο στην πιο κρίσιμη φάση, στο σημείο καμπής – δηλώνεται με τη στήλη–, όπου ο κίνδυνος ατυχήματος ήταν πολύ μεγάλος. Αττική μελανόμορφη οinoχόη, περ. 500 π.Χ. (Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.)

**Πίν. 2. – ΤΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΤΩΝ ΟΛΥΜΠΙΑΚΩΝ
ΑΓΩΝΩΝ, 5ος αι. π.Χ.**

1η ημέρα	προκαταρκτικά θυσίες όρκος αθλητών
2η ημέρα	<u>ΙΠΠΟΔΡΟΜΟΣ</u> I. 1) αρματοδρομίες α) τέθριππα β) συνωρίδες 2) ιπποδρομίες <u>ΣΤΑΔΙΟ</u> II. πένταθλο δρόμος, άλμα, δισκοβολία, ακοντισμός, πάλη → ΑΛΤΙΣ
3η ημέρα (πανσέ- ληνος)	ΠΡΩΙ θυσία (εκατόμβη) ΑΠΟΓΕΥΜΑ αγώνες παιδων δρόμος, πάλη, πυγμαχία
4η ημέρα	<u>ΣΤΑΔΙΟ</u> ΠΡΩΙ δρόμος, διάυλος, δολιχοδρομία, οπλιτοδρομία <u>ΑΛΤΙΣ</u> ΑΠΟΓΕΥΜΑ πάλη πυγμαχία παγκράτιο
5η ημέρα	ανακήρυξη νικητών εορταστικές εκδηλώσεις - γεύμα στο πρυτανείο

ΠΥΘΙΑ **ΙΣΘΜΙΑ** **ΝΕΜΕΑ** Στις αρχές του 6ου αιώνα ιδρύθηκαν ή αναβαθμίστηκαν σε πανελλήνιους τρεις ακόμη αγώνες, τα Πύθια, οι σημαντικότεροι ίσως αγώνες μετά τους Ολυμπιακούς, τα Ίσθμια και τα Νέμεα. Το γεγονός ότι η ίδρυση των αγώνων αυτών γίνεται σχεδόν ταυτόχρονα, στη δεκαετία 582-573 π.Χ., δείχνει από μόνο του την απήχηση που είχαν και τη σημασία που απέδιδαν τότε στους πανελλήνιους αγώνες. Στο εξής κανένας άλλος από τους πολυάριθμους και κάποτε σημαντικούς τοπικούς αγώνες, όπως ήταν, για παράδειγμα, τα Παναθήναια, δεν κατάφερε να αποκτήσει πανελλήνια εμβέλεια. Οι τέσσερις πανελλήνιοι αγώνες, που ήταν όλοι στεφανίται (το έπαθλο ήταν στεφάνι) αποτελούσαν ένα κύκλο, την περιόδον. Η ύψιστη τιμή για έναν αθλητή ήταν να αναδειχθεί περιοδονίκης, να νικήσει δηλ. και στους τέσσερις. Η δυνατότητα αυτή δεν υπήρχε για τους Ηλείους, επειδή, όπως αναφέρει ο Πausanίας (6, 3, 9 και 6, 16, 2), δεν τους επιτρεπόταν η συμμετοχή στα Ίσθμια. (Λεπτομέρειες για τους τέσσερις αγώνες στον πίνακα 3).

ΔΙΑΦΟΡΕΣ **ΤΩΝ ΑΓΩΝΩΝ** Το πρόγραμμα των αγώνων δεν παρουσίαζε μεγάλες διαφορές. Οι κυριότερες ήταν οι εξής: Στα Ολύμπια και στα Πύθια οι κατηγορίες των αγωνιζομένων ήταν δύο (άνδρες, παῖδες), στα Ίσθμια και στα Νέμεα υπήρχε και τρίτη, ενδιάμεση, οι άγένειοι. Στα Ίσθμια δινόταν ιδιαίτερη έμφαση στα ιππικά αγωνίσματα. Τα Πύθια, αρχικά (πριν από το 582 π.Χ.), γιορτάζονταν κάθε οκτώ χρόνια και περιλάμβαναν αποκλειστικά μουσικούς αγώνες, οι οποίοι παρέμειναν στο επίκεντρο της γιορτής, και μετά τη διεύρυνση με την προσθήκη των αθλητικών εκδηλώσεων. Από τον 3ο αι. π.Χ. μουσικοί αγώνες εισάγονται επίσης στα Ίσθμια και στα Νέμεα. Στα

Ολύμπια δεν μαρτυρείται κάτι ανάλογο, υπήρχαν όμως άλλου είδους πνευματικές εκδηλώσεις, όπως λ.χ. ρητορικές επιδείξεις.

Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΩΝ ΑΓΩΝΩΝ Οι πανελλήνιοι αγώνες, με τα όποια αρνητικά τους, λειτούργησαν ως μαγνήτης και μοχλός για την ανάπτυξη του αθλητισμού. Όμως η σημασία τους υπερβαίνει κατά πολύ τη σημασία ενός απλού, κορυφαίου έστω, αθλητικού γεγονότος. Μέσα από τους αγώνες σφυρηλατείται η συνοχή των συχνά αλληλοσπαρασσόμενων Ελλήνων, και μάλιστα σε εποχή που δεν υπήρχε άλλη οργανωμένη έκφραση της κοινής καταγωγής. Την ίδια στιγμή, παρέχεται σε μεμονωμένα άτομα ή θεσμικά πρόσωπα η μοναδική δυνατότητα να προβάλουν πανελληνίως όχι μόνο τη σωματική ρώμη αλλά και την οικονομική και πολιτική ισχύ, που αντανακλά και στην πόλη από την οποία προέρχονται.

Η αθλητική εκπαίδευση

Παράλληλα με τους πανελλήνιους αγώνες και στενά εξαρτημένη από αυτούς υπήρχε η αθλητική καθημερινότητα, πρωτίστως η εκπαίδευση, για την οποία οι ελληνικές πόλεις έδειξαν αρκετά νωρίς ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Στις περισσότερες πόλεις, παρά τις επιμέρους αποκλίσεις, δεν υπήρχαν ουσιώδεις διαφορές στα βασικά σημεία ούτε άλλαξαν ριζικά τα πράγματα από την αρχαϊκή έως και την ελληνιστική εποχή, όσο και αν στην Αθήνα του 5ου αιώνα κάποιες συντηρητικές φωνές έκαναν λόγο για πλήρη παρακμή της άθλησης και νοσταλγούσαν τις «παλιές καλές ημέρες».

ΤΙΜΩΜΕΝΗ ΘΕΟΤΗΤΑ	Ζεϋς	Απόλλων
ΓΙΟΡΤΗ- ΑΓΩΝΕΣ	Ολύμπια	Πύθια²
ΑΠΟ ΤΟ ΕΤΟΣ	776	582
ΤΟΠΟΣ ΔΙΕΞΑΓΩΓΗΣ	Ολυμπία	Δελφοί
ΔΙΟΡΓΑΝΩΤΕΣ	Ηλείοι	Αμφικτύονες
ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ (ΕΤΗ)	4	4
ΧΡΟΝΟΣ ΔΙΕΞΑΓΩΓΗΣ	Αύγουστος ή Σεπτέμβριος (πανσέληνος)¹	Αύγουστος (τέλος)
ΕΠΑΘΛΟ (ΣΤΕΦΑΝΙ ΑΠΟ)	αγριελιά (κότινος)	δάφνη³

ΤΙΜΩΜΕΝΗ ΘΕΟΤΗΤΑ	Ποσειδών	Ζεϋς
ΓΙΟΡΤΗ- ΑΓΩΝΕΣ	Ίσθμια⁴	Νέμεα⁵
ΑΠΟ ΤΟ ΕΤΟΣ	582	573
ΤΟΠΟΣ ΔΙΕΞΑΓΩΓΗΣ	Ισθμός	Νεμέα
ΔΙΟΡΓΑΝΩΤΕΣ	Κορίνθιοι	Αργείοι
ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ (ΕΤΗ)	2	2
ΧΡΟΝΟΣ ΔΙΕΞΑΓΩΓΗΣ	Απρίλιος ή Μάιος	Ιούλιος
ΕΠΑΘΛΟ (ΣΤΕΦΑΝΙ ΑΠΟ)	πεύκο ή ξερά σέλινα	σέλινα

Σημειώσεις

1. Τη δεύτερη ή τρίτη πανσέληνο μετά το θερινό ηλιοστάσιο.
2. Το 3ο έτος της ολυμπιάδας.
3. Κάποια εποχή το έπαθλο ήταν μήλα. Στον νικητή προσφέρονταν επίσης κλωνάρια φοινικιάς.
4. Το 1ο και το 3ο έτος της ολυμπιάδας.
5. Το 2ο και το 4ο έτος της ολυμπιάδας.

ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΣ - ΔΙΑΡΚΕΙΑ - ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΕΣ

Ο βασικός προσανατολισμός της εκπαίδευσης ήταν και παρέμεινε αγωνιστικός –οι ασκήσεις για τους εκπαιδευόμενους ήταν τα γνωστά αγωνίσματα. Με πολύ λίγες εξαιρέσεις, όπως είναι η Σπάρτη ή η Χίος, όπου γυμνάζονταν και οι γυναίκες, και μάλιστα κάποτε στους ίδιους χώρους με τους άντρες, η άθληση αποτελούσε προνόμιο των ανδρών. Η σωματική άσκηση άρχιζε στην ηλικία των επτά ή οκτώ ετών και διαρκούσε για τους παίδες ως τα 14· για τους εφήβους συνεχιζόταν και κατά τη διάρκεια της εφηβείας. Υπεύθυνος για την εκπαίδευση ήταν ο παιδοτρίβης· τους «επαγγελματίες» τους προπονούσε ο γυμναστής. Ο παιδοτρίβης δεν είχε την κατάρτιση του γυμναστή, όφειλε όμως να έχει έγκυρες αθλητικές, ιατρικές και υγιεινολογικές γνώσεις. Οι εκπαιδευτές αμείβονταν ή από την πόλη ή –συνηθέστερα– από τους εκπαιδευόμενους. Κατά τα λοιπά, τη δαπάνη για την εκγύμναση των νέων την επωμιζόταν ένας αξιωματούχος, ο γυμνασίαρχος –στην Αθήνα η γυμνασιαρχία ήταν μία από τις λεγόμενες λειτουργίες (βλ. Κείμενο 13, § 3 σχόλια).

Επιτύμβιο ανάγλυφο οπλιτοδρόμου που φέρει αττική περικεφαλαία, περ. 500 π.Χ. (Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.)

Ο ΕΞΟΠΛΙΣΜΟΣ Για την άσκηση, όπως και για τους αγώνες, ήταν απαραίτητος ειδικός εξοπλισμός. Συγκεκριμένα έπρεπε να υπάρχουν: ο **αρύβαλλος** ή η **λήκυθος** (τα μικρά αγγεία με το απαραίτητο για την άλειψη λάδι), η **στλεγγίδα** (το όργανο καθαρισμού του σώματος μετά την άθληση), οι **αλτήρες** (που έδιναν ώθηση και σταθερότητα στον άλτη), η **αξίνα** (για να ανασκάπτουν ή να ισοπεδώνουν το έδαφος, προκειμένου, μεταξύ άλλων, να αποτυπώνονται καθαρά τα ίχνη κατά το άλμα), ο **δίσκος**, το **ακόντιο** (με ειδικό προωθητικό ιμάντα, την αγκύλη, στερεωμένο κοντά στο κέντρο βάρους), οι **ιμάντες** της πυγμαχίας (που κάποτε είχαν μήκος έως και τρία μέτρα) και ο **κώρυκος** (ο πυγμαχικός σάκος).

ΟΙ ΧΩΡΟΙ ΑΘΛΗΣΗΣ Η άσκηση ελάμβανε χώρα στην παλαίστρα ή στο γυμνάσιο –η παλαίστρα ήταν μέρος του γυμνασίου. Οι δύο αυτές εγκαταστάσεις, από απλοί, υπαίθριοι χώροι που ήταν αρχικά, στους ελληνοιστικούς

χρόνους εξελίχθηκαν σε μεγάλα αρχιτεκτονικά συγκροτήματα, τα οποία, εκτός από τους χώρους άθλησης, διέθεταν λουτρά και ειδικούς βοηθητικούς χώρους για την προετοιμασία (αποδυτήριο, ελαιοθέσιο, κονιστήριο κ.ά.). Την ίδια εποχή, με την ίδρυση πολλών νέων πόλεων από τον Αλέξανδρο και τους διαδόχους, το γυμνάσιο (μαζί με το θέατρο) ήταν ό,τι πιο χαρακτηριστικά ελληνικό υπήρχε σε μια πόλη. Ήδη από την κλασική εποχή τα γυμνάσια είχαν πάψει να είναι αποκλειστικά χώροι άθλησης· ειδικά τα γυμνάσια της Αθήνας, ιδίως από τον 4ο αιώνα και έπειτα, με την εγκατάσταση κορυφαίων φιλοσόφων στους χώρους αυτούς (Πλάτων, Αριστοτέλης), είχαν εξελιχθεί σε σημαντικές εστίες εκπαίδευσης και παιδείας, κυρίως φιλοσοφικής.

Αγαμάτιο κοριτσιού
δρομέα από το ιερό
του Διός στη Δωδώνη,
περ. 550-540 π.Χ.
(Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό
Μουσείο.)

Μερικούς αιώνες αργότερα, οι Ρωμαίοι θα ενοχοποιήσουν για την υποδούλωση και την εκθήλυνση των Ελλήνων τα γυμνάσια και τις παλαίστρες. Η απομά-

κρυψη από την κλασική εποχή δεν θα μπορούσε να είναι μεγαλύτερη. Τότε, κάποιοι διαμαρτύρονταν για το ακριβώς αντίθετο: επειδή έβλεπαν τα γυμνάσια και τις παλαίστρες να αδειάζουν και τους νέους να συχνάζουν στην αγορά.

ΣΥΝΟΨΗ – ΕΠΙΣΗΜΑΝΣΕΙΣ

- Η ενασχόληση με τον αθλητισμό είναι χαρακτηριστική για τους αρχαίους Έλληνες.
- Ελληνικός αθλητισμός σημαίνει πρωτίστως αγωνιστικός αθλητισμός, που ενδιέφερε ιδιαίτερα και τις πόλεις και τα γένη.
- Ο αγωνιστικός χαρακτήρας εκφράστηκε επίσημα με την καθιέρωση των πανελλήνιων αγώνων.
- Οι αγώνες διεξάγονταν σε συγκεκριμένο χώρο και χρόνο και ήταν ενταγμένοι σε πλαίσιο λατρευτικό.
- Οι πανελλήνιοι αγώνες αποτέλεσαν μοχλό για την ανάπτυξη του αθλητισμού, αλλά δεν ήταν μόνο ένα αθλητικό γεγονός.
- Η άθληση ήταν στην ουσία προνόμιο των ελεύθερων ανδρών και κατά βάση είχε καταγωγή και χροιά αριστοκρατική —τα ιππικά αγωνίσματα παρέμειναν πάντα προνόμιο των πλουσίων.
- Η αθλητική εκπαίδευση είχε επίσης αγωνιστικό προσανατολισμό και ήταν στενά εξαρτημένη από τους αγώνες.
- Οι αθλούμενοι αγωνίζονταν ή γυμνάζονταν μετά μουσικής (με συνοδεία αυλού), ήταν γυμνοί και αλείφονταν με λάδι.

- Αγωνίζονταν για να νικήσουν τον αντίπαλο, όχι για να καταρρίψουν ρεκόρ.
- Δεν υπήρχαν ομαδικά αγωνίσματα ούτε κατηγορίες ανάλογα με το βάρος των αθλητών.

Λεπτομέρεια από χάλκινο άγαλμα νεαρού άντρα,
πρώιμη ρωμαϊκή περίοδος.
(Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.)

Συνοδευτικά Κείμενα

1. Ν. Γιαλούρης, **Ελληνική Τέχνη. Αρχαία Γλυπτά**,
Αθήνα [Εκδοτική Αθηνών] 1995, σελ. 240.

«Ο Ηνίοχος εικονίζεται αμέσως μετά τη νίκη του, όρθιος στο δίφρο, τη στιγμή που το πλήθος τον επευφημούσε. Τους σγουρούς βοστρύχους του περιζώνει η ταινία της νίκης διακοσμημένη με ένθετο μαϊάνδρο από ασήμι. Τα μάτια του, ένθετα από σκουρόχρωμο λίθο και γυαλί, ακτινοβολούν ενεργητικότητα και αυτοκυριαρχία. Φοράει το χιτώνα των ηνιόχων, ζωσμένο με πλατύ ζωστήρα λίγο πάνω από την οσφύ και με δύο άλλες ταινίες που κατεβαίνουν από τους ώμους, περνούν κάτω από τις μασχάλες και διασταυρώνονται πίσω στη

ράχη, συγκρατώντας τον ώστε να μην ανεμίζει κατά τη διάρκεια του αγώνα. Την αλύγιστη στερεότητα της κορμοστασιάς του επιτείνουν οι κατακόρυφες πτυχώσεις του χιτώνα του από το ζωστήρα και κάτω, που του δίνουν τη μορφή δωρικής κολόνας. Ωστόσο στο επάνω μέρος του κορμού οι πτυχώσεις είναι κυματιστές, λοξές ή καμπύλες. Την αντίθεση αυτή στη διάθεση του ενδύματος ακολουθεί και η αντίρροπη στάση του σώματος. Το κεφάλι και το στήθος στρέφουν ελαφρά προς τα δεξιά τους, το υπόλοιπο σώμα είναι κατενώπιον. Με τις διαφοροποιήσεις αυτές, ο δημιουργός του εξαίρετου αυτού έργου –ίσως ο Πυθαγόρας από το Ρήγιο– κατόρθωσε να συμφιλιώσει την κίνηση με τη στιγμιαία ακινησία, τη συμμετρία με την ευρυθμία.»

2. Γιώργος Σεφέρης, «Δελφοί», Δοκιμές, τόμ. Β', Αθήνα [Ίκαρος] 1974, σελ. 142-3.

«Κατά το μεσημέρι στο Μουσείο, ξανακοίταξα τον Ηνίοχο. Δεν έζησε πολύ στα μάτια των παλαιών, καθώς μας λένε. Ένας σεισμός έθαψε το έργο εκατό χρόνια αφού το έστησαν – αυτός ο αιώνιος διάλογος, στους Δελφούς, της οργής της γης και της ιερής γαλήνης. Έμεινα πολλή ώρα κοντά του. Όπως και άλλοτε, όπως πάντα, αυτή η ακίνητη κίνηση σου κόβει την ανάσα· δεν ξέρεις· χάνεσαι· έπειτα προσπαθείς να κρατηθείς από τις λεπτομέρειες: τα αμυγδαλωτά μάτια με το στηλό διάφανο βλέμμα, το θεληματικό σαγόνι, τις σκιές γύρω στα χείλια, στον αστράγαλο ή στα νύχια του ποδιού· ο χιτώνας που είναι και δεν είναι κολόνα· κοιτάζεις τις ραφές του, τις ταινίες που τον συγκρατούν σταυρωτά· τα γκέμια στο δεξί χέρι που μένουν εκεί κουβαριασμένα, ενώ τα άλογα έχουν καταποντιστεί μέσα στο χάσμα του καιρού. Έπειτα η ανάλυση σ' ενοχλεί· έχεις την εντύπωση πως αφουγκράζεσαι μια γλώσσα που δε μιλιέται

πια· τι σημαίνουν αυτές οι λεπτομέρειες που δεν είναι δεξιότητες· πώς εξαφανίζονται έτσι μέσα στο σύνολο· τι υπήρχε πίσω από αυτή τη ζωντανή παρουσία· διαφορετικές ιδέες, διαφορετικοί έρωτες· διαφορετική προσήλωση. Έχουμε δουλέψει σαν τα μερμήγκια και σαν τις μέλισσες πάνω σ' αυτά τα' απομεινάρια. Πόσο την έχουμε προσεγγίσει την ψυχή που τα έπλασε; Θέλω να πω: αυτή τη χάρη στην ακμή της, αυτή τη δύναμη, αυτή τη μετριοφροσύνη, κι αυτά που συμβολίζουν τέτοια σώματα. Αυτή τη σίγουρη πνοή που κάνει τον άψυχο χαλκό να υπερβαίνει τους κανόνες του λογικού μας και να γλιστρά μέσα σ' έναν άλλο χρόνο, καθώς στέκεται εκεί στην ψυχρή αίθουσα του μουσείου.»

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ – ΑΣΚΗΣΕΙΣ – ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. α) Ανατρέξτε σε ένα λεξικό της αρχαίας ελληνικής γλώσσας και δείτε τη βασική σημασία των λέξεων ἄθλος, ἄθλον, ἄθλιος. Ποια είναι η σχέση της λέξης αθλητής με τις βασικές αυτές σημασίες;

β) Ο όρος παλαίστρα δεν δηλώνει τον χώρο που προορίζεται αποκλειστικά για την πάλη, αλλά έχει ευρύτερο περιεχόμενο, ανάλογο με αυτό που έχει σήμερα ο όρος στίβος. Τι συμπέρασμα θα μπορούσαμε να βγάλουμε από τη διαπίστωση αυτή για το αγώνισμα της πάλης;

γ) Ποια είναι η αρχική σημασία της λέξης γυμνάσιο;

2. Παρατηρήστε με προσοχή τον Ηνίοχο και κατά-γράψτε τις παρατηρήσεις και τις αντιδράσεις σας. Διαβάστε έπειτα στα Συνοδευτικά Κείμενα την περιγραφή του αρχαιολόγου Ν. Γιαλούρη και το απόσπασμα από τις Δοκιμές του Γιώργου Σεφέρη και

σημειώστε πού συμπίπτουν οι τρεις περιγραφές (η δική σας, του αρχαιολόγου και του ποιητή) και, κυρίως, πού διαφέρουν.

Ο Ηνίοχος των Δελφών. Αφιέρωμα του τυράννου της Γέλας Πολύζαλου, μετά τη νίκη του στην αρματοδρομία στα Πύθια του 478 ή του 474 π.Χ. (Δελφοί, Αρχαιολογικό Μουσείο.)

13. – Ο ελληνικός αθλητισμός με τα μάτια ενός ξένου

ΛΟΥΚΙΑΝΟΣ, *Ἀνάχαρσις ἢ Περί γυμνασίων*,
§§ 1-9, 15

Ο ΒΙΟΣ Ο Λουκιανός γεννήθηκε στα Σαμόσατα της Κομμαγηνής, γύρω στο 120 μ.Χ., και πέθανε λίγο μετά το 180 μ.Χ. Η μητρική του γλώσσα ήταν πιθανώς η αραμαϊκή, ενώ τα ελληνικά τα έμαθε στο σχολείο. Η εκπαίδευση του υπήρξε κυρίως ρητορική-σοφιστική. Αρχικά εργάστηκε ως δικηγόρος. Στη συνέχεια ταξίδεψε ως περιοδεύων ρήτορας και σοφιστής στην Ελλάδα, στην Ιταλία και στη Γαλατία. Εμφανίστηκε επανειλημμένα στην Ολυμπία. Προς το τέλος της ζωής του ανέλαβε ένα διάστημα διοικητική θέση στην Αίγυπτο.

ΤΟ ΕΡΓΟ Με το όνομά του παραδίδονται περίπου 80 έργα. Κάποια από αυτά δεν είναι γνήσια. Έγραψε ρητορικά γυμνάσματα και επιδεικτικούς λόγους, παρωδίες, διαλόγους (με στοιχεία από τους πλατωνικούς διαλόγους και την κωμωδία), μενίππειες σάτιρες (κράμα πεζού και έμμετρου λόγου κατά το πρότυπο του κυνικού φιλοσόφου Μένιππου, 3ος αι. π.Χ.) κ.ά. Ως γνήσιος αττικιστής έχει και αυτός ως πρότυπο τους μεγάλους συγγραφείς της κλασικής εποχής που έγραψαν στην αττική διάλεκτο, όμως δεν διστάζει και να σατιρίζει τις υπερβολές των ακραίων αττικιστών. Έγινε ιδιαίτερα γνωστός για τους διαλόγους του, που είχαν μεγάλη απήχηση και στους νεότερους χρόνους. Τα κύρια όπλα του υπήρξαν η σάτιρα και η ειρωνεία. Προσφιλή του στόχο αποτέλεσαν οι φιλόσοφοι, οι παραδοσιακές αντιλήψεις για τη θρησκεία και τους θεούς και πολλά άλλα.

Ο ΔΙΑΛΟΓΟΣ – ΤΟ ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ Ο διάλογος ή Περί γυμνασίων είναι ένας διάλογος σωκρατικού τύπου που λαμβάνει χώρα στην Αθήνα, στις αρχές του 6ου αι. π.Χ. Τα διαλεγόμενα πρόσωπα είναι ο Αθηναίος νομοθέτης και πολιτικός Σόλων και ο Σκύθης ευγενής Ανάχαρσης, που ταξίδεψε από τη μακρινή Σκυθία (την περιοχή πάνω από την Κασπία) για να γνωρίσει και να μάθει. Καθώς οι δύο συνομιλητές περιδιαβαίνουν στην Αθήνα, βλέπουν τους νέους που αθλούνται, και ο Ανάχαρσης ζητάει από τον Σόλωνα να του εξηγήσει για ποιο λόγο οι νέοι κάνουν όλα αυτά τα, ακατανόητα για τον ίδιο, πράγματα, ενώ δεν παραλείπει να σχολιάζει με τη σχετική ειρωνεία τις απαντήσεις που με απόλυτη σοβαρότητα του δίνει ο συνομιλητής του. Η άθληση, εξηγεί ο Σόλων, δεν αποτελεί για τους συμπολίτες του αυτοσκοπό, αλλά προϋπόθεση για τον ιδεώδη πολίτη, τον αγαθό στην ψυχή και δυνατό στο σώμα, τον μόνο ικανό να υπερασπιστεί τα μέγιστα αγαθά για τον ίδιο και για την πόλη.

Νεαροί δρομείς. Αττικός μελανόμορφος σκύφος, περ. 540 π.Χ. (Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.)

ΚΕΙΜΕΝΟ

ΑΝΑΧΑΡΣΗΣ

1 Αυτά πάλι, φίλτατε Σόλωνα, γιατί, αν αγαπάς, τα κάνουν οι νέοι σας; Κάποιοι από αυτούς τυλίγουν τα χέρια τους γύρω από το σώμα του αντιπάλου και με τρικλοποδιές ανατρέπουν ο ένας τον άλλο, ενώ κάποιοι άλλοι σφίγγουν ο ένας τον λαιμό του άλλου, λυγίζουν το σώμα του και βουλιάζουν και οι δύο μέσα

ΣΧΟΛΙΑ

1 **Ανάχαρσης:** Πρόσωπο πιο πολύ του θρύλου παρά ιστορικό. Σύμφωνα με την παράδοση ήταν ευγενής από τη Σκυθία, την οποία οι Έλληνες θεωρούσαν ταυτόσημη με τη βαρβαρότητα. Ταξίδεψε στην Ελλάδα ή με εντολή του βασιλιά ή με δική του πρωτοβουλία. Η άφιξή του στην Αθήνα τοποθετείται στο έτος 592 π.Χ. Το όνομά του συνδέεται με σημαντικές πρακτικές εφευρέσεις, όπως είναι η άγκυρα ή ο τροχός. Μερικές φορές αναφέρεται ως ένας από τους Επτά Σοφούς.

Σόλωνα: Ο γνωστός Αθηναίος πολιτικός, νομοθέτης και ποιητής, ένας από τους Επτά Σοφούς. Στις ερωτήσεις του Ανάχαρση και σε όλη τη διάρκεια της συζήτησης των δύο ανδρών γίνεται φανερή η διαφορά του ελληνικού πολιτισμού από αυτόν του ξένου. Στοιχεία γνωστά και αυτονόητα στο ελληνικό περιβάλλον φαντάζουν παράλογα και ακατανόητα στα μάτια του Ανάχαρση. Είναι χαρακτηριστικό ότι εκλαμβάνει σχεδόν ως εχθρική ενέργεια και μορφή σύγκρουσης την αθλητική πρακτική.

στη λάσπη καθώς κυλιούνται σαν τα γουρούνια. Στην αρχή ωστόσο, μόλις έβγαλαν τα ρούχα τους –το λέω γιατί τους παρακολουθούσα–, αλείφτηκαν με λάδι και με τη σειρά έτριψε ο ένας τον άλλο ειρηνικότατα. Στη συνέχεια όμως δεν ξέρω τι έπαθαν και με χαμηλωμένα τα κεφάλια σπρώχνονται και κουτουλάνε σαν τα κριάρια. Να, δεξ, εκείνος εκεί σήκωσε τον άλλο από

Άλτης, παλαιστές και ακοντιστής. Βάση επιτύμβιου αγάλματος κούρου, περ. 510 π.Χ. (Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.)

ΣΧΟΛΙΑ

κάποιοι ... σαν τα γουρούνια: Ο σχολιασμός ξεκινάει με την πάλη. Οι πρώτοι παλεύουν όρθιοι (όρθή ή σταδιαία πάλη), οι δεύτεροι πεσμένοι στο έδαφος (άλινδησις ή κύλισις). Πρόκειται για δύο φάσεις του ίδιου αγωνίσματος.

αλείφτηκαν με λάδι: Δύο χαρακτηριστικές διαφορές των αρχαίων αθλητών από τους σημερινούς είναι ότι αγωνίζονταν γυμνοί και ότι αλείφονταν με λάδι. Ως εισηγητές και των δύο αναφέρονται οι Σπαρτιάτες.

με χαμηλωμένα τα κεφάλια ... σαν τα κριάρια: Η πιο συνηθισμένη ίσως στάση στην ορθή πάλη.

τα πόδια, τον έριξε στο έδαφος, πέφτει έπειτα επάνω του και δεν τον αφήνει να ανασηκωθεί, σπρώχνοντάς τον με δύναμη μέσα στη λάσπη. Τέλος, αφού τύλιξε γρήγορα τα πόδια του γύρω από τον αντίπαλο στο ύψος της μέσης, πέρασε το μπράτσο του κάτω από τον **2** λαιμό του και τον σφίγγει ασφυκτικά τον έρημο, ενώ εκείνος τον χτυπά ελαφρά στον ώμο, ικετεύοντάς τον, υποθέτω, να μην τον αποπνίξει. Και δεν λυπούνται ούτε καν το λάδι, ώστε να μη βρομίζονται· αντιθέτως, έχοντας απομακρύνει από πάνω τους το λάδι, έτσι που είναι βουτηγμένοι στη λάσπη και συγχρόνως ιδρωκοπούν, εμένα τουλάχιστον μου προκαλούν γέλιο, καθώς γλιστράνε σαν τα χέλια ο ένας από τα χέρια του άλλου.

Άλλοι κάνουν ακριβώς το ίδιο στον ανοιχτό χώρο της αυλής, όχι όμως μέσα σε λάσπη· αυτοί, αφού άπλωσαν στο σκάμμα το παχύ τούτο στρώμα άμμου, όχι μόνο ρίχνουν άμμο ο ένας στον άλλο αλλά και

ΣΧΟΛΙΑ

σήκωσε τον άλλο: Γενικά προσπαθούσαν να σηκώσουν τον αντίπαλο, για να κάμψουν την αντίστασή του.

2 όχι ... μέσα σε λάσπη ... στρώμα άμμου: Τα δύο είδη πάλης διέφεραν, φαίνεται, και στο αθλητικό και στο διαιτητικό σκέλος: ασκούσαν σε διαφορετικούς χώρους του γυμνασίου ή της παλαίστρας, ενώ η δίαιτα έπρεπε να λαμβάνει υπόψη της αφενός την υγρότητα του πηλού, αφετέρου την ξηρότητα και τη θερμότητα της άμμου.

μόνος του ο καθένας σκορπάει απάνω του τη σκόνη, όπως καλή ώρα τα κοκόρια, για να είναι, υποθέτω, πιο δύσκολο να ξεφεύγουν την ώρα της αναμέτρησης, επειδή η άμμος αφαιρεί την ολισθηρότητα και εξασφαλίζει σταθερότερη λαβή σε στεγνή επιφάνεια.

3 Άλλοι πάλι όρθιοι, κατασκονισμένοι και αυτοί, επιτίθενται ο ένας στον άλλο με γροθιές και κλοτσιές. Αυτός εδώ δε έχεις την εντύπωση ότι φτύνοντας θα φτύσει και τα δόντια του ο κακορίζικος –τόσο πολύ έχει γεμίσει το στόμα του αίμα και άμμο, από τη γροθιά

ΣΧΟΛΙΑ

τη σκόνη: Υπήρχαν διαφορετικοί τύποι σκόνης για διαφορετικούς σκοπούς. Ακόμα και από την Αίγυπτο έφερναν λεπτή σκόνη.

όπως ... τα κοκόρια: Ο Ανάχαρσης αναφέρεται σε συγκεκριμένη κίνηση που κάνουν τα κοκόρια, πριν από τη συμπλοκή, όμως ο κόκορας ίσχυε και γενικότερα ως η ενσάρκωση της μαχητικότητας. Και σήμερα χρησιμοποιούμε την ίδια παρομοίωση.

3 με γροθιές και κλοτσιές: Η αναφορά σε κλοτσιές δείχνει ότι πρόκειται για παγκράτιο. Το παγκράτιο, το πιο βάνουσο από τα βαρέα αγωνίσματα, ήταν συνδυασμός πάλης και πυγμαχίας. Οι παγκρατιαστές, για να έχουν ελεύθερα τα χέρια για λαβές, δεν έφεραν ιμάντες, όπως οι πυγμάχοι, γεγονός που σημαίνει ότι τα χτυπήματα δεν ήταν το ίδιο επώδυνα. Επιτρέπονταν όμως κάθε λογής λαβές και χτυπήματα, με αποτέλεσμα τις γρήγορες εναλλασσόμενες φάσεις. Απαγορευόταν μόνο να δαγκώνουν ο ένας τον άλλο και να βυθίζουν τα χέρια τους σε κοιλότητες του σώματος του αντιπάλου. Στη Σπάρτη επιτρέπονταν και αυτά.

4 που έφαγε, όπως βλέπεις, στο σαγόνι. Όμως και εκείνος εκεί ο άρχων –ότι αυτός είναι κάποιος από τους άρχοντες το συνάγω από το πορφυρό ένδυμα– δεν τους χωρίζει και δεν τερματίζει τον αγώνα· απεναντίας

Νέοι ασκούνται στην πυγμαχία (αριστερά) και στο παγκράτιο (κέντρο). Στο βάθος κρέμονται μάντες πυγμαχίας και δίσκος (μέσα σε σάκκο). Ο ένας παγκρατιαστής επιχειρεί, με αντικα-

νονική κίνηση, να εξορύξει το μάτι του αντιπάλου του, ενώ ο γυμναστής έχει υψώσει τη διχαλωτή ράβδο για να τον τιμωρήσει για την παράβαση. Αττική ερυθρόμορφη κύλικα, περ. 500-475 π.Χ. (Λονδίνο, Βρετανικό Μουσείο.) [Αντιγραφή: Στ. Μπονάτσος]

ΣΧΟΛΙΑ

4 ο άρχων: Πιθανώς ο γυμνασίαρχος. Η γυμνασιαρχία ήταν μία από τις λεγόμενες λειτουργίες και είχε χαρακτήρα αριστοκρατικό. Οι λειτουργίες –λειτουργία σημαίνει κατά γράμμα «εργασία για τον λαό»– ήταν μια μορφή φορολόγησης με έξυπνο τρόπο: εύποροι Αθηναίοι πολίτες –κάποτε και μέτοικοι– υποχρεώνονταν να καλύψουν τη δαπάνη για εκδήλωση ή δραστηριότητα που υπηρετούσε το κοινωνικό σύνολο. Στην Αθήνα της κλασικής εποχής ο γυμνασίαρχος οριζόταν από τη φυλή του, είχε την ευθύνη για τη διοργάνωση των λαμπαδηδρομιών και κάλυπτε τη δαπάνη για την άσκηση και τη συντήρηση των αθλητών.

μάλιστα, τους παροτρύνει και επαινεί αυτόν που έριξε τη γροθιά.

Άλλοι τέλος ασκούνται όλοι πυρετωδώς σε άλλα σημεία και αναπηδούν σαν να τρέχουν, ενώ μένουν στο ίδιο μέρος, και πηδώντας ψηλά κλοτσούν τον αέρα.

5 Θέλω λοιπόν να ξέρω τι το καλό θα κέρδιζε κάποιος που θα έκανε όλα αυτά, επειδή εγώ, αν θες τη γνώμη μου, έχω την εντύπωση ότι το πράγμα μοιάζει, θα έλεγα, με τρέλα, και κανείς στον κόσμο δεν θα με κάνει εύκολα να αλλάξω γνώμη και να πιστέψω ότι δεν παραλογίζονται όσοι τα κάνουν αυτά.

ΣΟΛΩΝ

6 Μα είναι αναμενόμενο, Ανάχαρση, να σου φαίνονται όπως ακριβώς σου φαίνονται αυτά που συμβαίνουν, αφού δεν σου είναι οικεία και αποκλίνουν τόσο πολύ από τις συνήθειες των Σκυθών, όπως είναι εξάλλου

ΣΧΟΛΙΑ

6 από τις συνήθειες των Σκυθών: Ενδιαφέρουσες λεπτομέρειες για ασυνήθιστες, για ελληνικά δεδομένα, συνήθειες των Σκυθών δίνει ο Ηρόδοτος (4ο βιβλίο). Αναφέρει, για παράδειγμα, ότι οι άντρες στη Σκυθία ποτέ δεν έπλεναν το σώμα τους με νερό. Ο Σόλων κατανοεί την πολιτισμική διαφορά και πιστεύει ότι αυτή θα μπορούσε να γεφυρωθεί, εάν ο συνομιλητής του ζούσε ένα διάστημα στην Ελλάδα. Η αλληλεπίδραση, το πλησίασμα μεταξύ των δύο διαφορετικών τρόπων ζωής και αντίληψης, θα κατέληγε, όπως συνέβη πολλές φορές στην ελληνική ιστορία, στην εξάλειψη των διαφορών και στην αλληλοκατανόηση των ανθρώπων.

αναμενόμενο να υπάρχουν και στη δική σας εκπαίδευση και αγωγή πολλά που θα φαίνονταν αλλόκοτα σε εμάς τους Έλληνες, αν κάποιος από μας, όπως καλή ώρα τώρα εσύ, είχε τη δυνατότητα να τα παρακολουθήσει. Ωστόσο μην ανησυχείς, καλέ μου φίλε· γιατί δεν είναι τρέλα αυτά που γίνονται ούτε βέβαια αυτοί γρονθοκοποούνται και κυλιούνται μέσα στη λάσπη και ρίχνουν απάνω τους τη σκόνη κάνοντας επίδειξη ωμής βίας. Αντιθέτως, το πράγμα έχει συγκεκριμένη χρησιμότητα, που δεν είναι χωρίς τέρψη, και συγχρόνως εξασφαλίζει στα σώματα ευρωστία καθόλου ευκαταφρόνητη. Αν επομένως μείνεις ένα διάστημα στην Ελλάδα, όπως φαντάζομαι ότι θα κάνεις, λίαν συντόμως θα γίνεις και εσύ ένας από τους λασπωμένους ή τους σκονισμένους. Τόσο τερπνό και συνάμα τόσο ωφέλιμο θα σου φανεί το πράγμα.

ΑΝΑΧΑΡΣΗΣ

Να μου λείπει, Σόλωνα! Σας τα χαρίζω αυτά τα ωφέλιμα και τα τερπνά. Εμένα πάντως, αν κάποιος από σας δοκιμάσει να μου κάνει κάτι τέτοιο, θα διαπιστώσει ότι ο ακινάκης δεν κρέμεται στη μέση μου για τα μάτια.

ΣΧΟΛΙΑ

ο ακινάκης: Κοντό ίσιο ξίφος, χαρακτηριστικό σκυθικό όπλο. Ο Λουκιανός αναφέρει σε άλλο έργο του ότι ορκίζονταν στον ακινάκη («μα τον ακινάκη»), ο Ηρόδοτος ότι πρόσφεραν θυσία.

7 Όμως πες μου, πώς τα λέτε αυτά που γίνονται, ή τι να πούμε ότι κάνουν αυτοί;

ΣΟΛΩΝ

Ο χώρος κατ' αρχάς, Ανάχαρση, ονομάζεται από εμάς γυμνάσιο και είναι αφιερωμένος στον Λύκειο Απόλλωνα. Βλέπεις μάλιστα και το άγαλμα του θεού – αυτός που είναι ακουμπισμένος στη στήλη, που κρατάει το τόξο με το αριστερό του χέρι, ενώ το δεξιό, καθώς είναι λυγισμένο πάνω από το κεφάλι, δείχνει τον θεό να αναπαύεται όπως έπειτα από μακρά και κοπιώδη προσπάθεια.

Μελανόμορφη πυξίδα που απεικονίζει επινίκια πομπή του τεθρίππου του Στησαγόρα, 540-530 π.Χ. (Βραυρώνα, Αρχαιολογικό Μουσείο.)

ΣΧΟΛΙΑ

7 στον Λύκειο Απόλλωνα: Το λατρευτικό επίθετο Λύκειος μπορεί να συνδέεται με τη λέξη λύκος (σαν λύκος;), με τη λέξη λύκη (= φως, βλ. λυκόφως) ή με κάτι άλλο που δεν το γνωρίζουμε.

Οι δύο συνομιλητές περπατούν προφανώς στο Λύκειο, ένα από τα τρία μεγάλα γυμνάσια της Αθήνας –τα άλλα δύο ήταν το Κυνόσαργες, στην περιοχή Κυνοσάργους, και η Ακαδήμεια, στην περιοχή της Ακαδημίας Πλάτωνος. Το Λύκειο βρισκόταν κοντά στον Ιλισσό (σε μικρή απόσταση από τη συμβολή της οδού Ρηγίλλης με τη Βασιλίσσης Σοφίας).

8 Όσον αφορά τώρα τα συγκεκριμένα αθλήματα, εκείνο εκεί μέσα στη λάσπη λέγεται πάλη· οι άλλοι πάλι μέσα στη σκόνη παλεύουν και αυτοί, ενώ όταν χτυπούν ο ένας τον άλλο όρθιοι, ονομάζουμε το άθλημα παγκράτιο. Εμείς έχουμε και άλλα τέτοια αθλήματα, την πυγμαχία, τη δισκοβολία και το άλμα· για όλα αυτά διοργανώνουμε αγώνες και ο νικητής θεωρείται ο άριστος στα χρόνια του και κατακτά τα έπαθλα.

ΑΝΑΧΑΡΣΗΣ

9 Και ποια είναι, παρακαλώ, τα έπαθλα;

ΣΟΛΩΝ

Στην Ολυμπία είναι στεφάνι από αγριελιά, στον Ισθμό από πεύκο, στη Νεμέα από σέλινο, στους Δελφούς

ΣΧΟΛΙΑ

8 παγκράτιο: Η αναφορά του Σόλωνα είναι συνοπτική και όχι απολύτως ακριβής. Οι αθλητές αγωνίζονταν και όρθιοι και πεσμένοι στο έδαφος (βλ. § 3 σχόλ. και εικ. στη σελ. 59-62).

τη δισκοβολία και το άλμα: Και τα δύο, την κλασική εποχή, δεν ήταν αυτοτελή αγωνίσματα αλλά υπάγονταν στο πένταθλο.

9 στεφάνι από αγριελιά: Από την αγριελιά (τον κότινον) που, σύμφωνα με την παράδοση, είχε φέρει ο Ηρακλής από τη μυθική χώρα των Υπερβορείων.

από πεύκο: Την εποχή του Πινδάρου το έπαθλο στα Ίσθμια δεν ήταν στεφάνι από πεύκο αλλά από ξεραμένα σέλινα.

μήλα από τα ιερά μήλα του θεού, ενώ εδώ στα Παναθήναια λάδι από την ιερή ελιά. Γιατί γελάς, Ανάχαρση; Μήπως σου φαίνονται ευτελή αυτά;

Χάλκινο αγαλμάτιο δρομέα από τη Σάμο, περ. 520-500 π.Χ. (Βαθύ, Αρχαιολογικό Μουσείο.)

ΑΝΑΧΑΡΣΗΣ

Κάθε άλλο, Σόλωνα· είναι εντυπωσιακά τα έπαθλα που αράδιασες. Και οι αθλοθέτες δικαιούνται να σεμνύνονται για τη γενναιοδωρία τους και οι αθλητές έχουν κάθε λόγο να σκοτώνονται για να κατακτήσουν τα τόσο μεγάλα έπαθλα, ώστε για μήλα και για σέλινα να κοπιάζουν προηγουμένως και να κινδυνεύουν τόσο,

ΣΧΟΛΙΑ

μήλα: Την κλασική εποχή και στα Πύθια, όπως και στις άλλες τρεις πανελλήνιες γιορτές, ο αγώνας ήταν στεφανίτης, οι νικητές δηλ. κέρδιζαν μόνο ένα στεφάνι. Στα Πύθια το στεφάνι ήταν από δάφνη, το ιερό φυτό του Απόλλωνα, που την έκοβαν στην κοιλάδα των Τεμπών. Φαίνεται όμως ότι σε κάποια περίοδο δίνονταν ως έπαθλο μήλα.

στα Παναθήναια: Τα Μεγάλα Παναθήναια (από το 566 π.Χ.) γιορτάζονταν κάθε τέσσερα χρόνια, τα Μικρά κάθε χρόνο. Οι νικητές έπαιρναν ως έπαθλο λάδι από τις ιερές ελιές μέσα σε ειδικούς αμφορείς, τους λεγόμενους Παναθηναϊκούς αμφορείς (βλ. εικ. στη σελ. 77).

καθώς προσπαθούν να πνίξει ο ένας τον άλλο και να του τσακίσει τα κόκκαλα, λές και δεν είναι δυνατό χωρίς αυτές τις τλαιπωρίες να εξασφαλίσει μήλα όποιος επιθυμεί ή να στεφανωθεί με σέλινο ή πεύκο, χωρίς να καταλασπώνεται το πρόσωπο του και χωρίς να τρώει κλοτσιές στο στομάχι από τους αντιπάλους.

Στις παραγράφους που παραλείπονται [10-14] ο Ανάχαρης συνεχίζει να αντιδρά όπως αντιδρούσε, παρά την επίμονη προσπάθεια του συνομιλητή του. Μόνο όταν ο Σόλων, στην § 14, αφήνει να εννοηθεί ότι οι ασκήσεις αυτές μπορεί να είναι ιδιαιτέρως χρήσιμες για το καλό της πόλης, δείχνει ζωηρό ενδιαφέρον να ακούσει.

ΣΟΛΩΝ

(15) Τι σκεφτόμαστε για τους νέους και πώς τους αντιμετωπίζουμε, από τη στιγμή που αρχίζουν να ξεχωρίζουν το καλό από το κακό και να ανδρώνονται στο σώμα και να αντέχουν στους κόπους, αυτά θα σου τα εκθέσω τώρα, για να ξέρεις για ποιο λόγο έχουμε καθιερώσει γι' αυτούς τις συγκεκριμένες ασκήσεις και τους αναγκάζουμε να γυμνάζονται. Δεν το κάνουμε απλώς για τους αγώνες, για να είναι σε θέση να κερδίζουν τα έπαθλα –εκείνα, ούτως ή άλλως, πολύ λίγοι από το σύνολο των νέων αξιώνονται να τα κατακτήσουν– αλλά προσπαθούμε μέσω αυτού να εξασφαλίσουμε και για την πόλη ολόκληρη και για τους ίδιους ένα σαφώς μεγαλύτερο αγαθό. Γιατί υπάρχει ένας άλλος αγώνας, κοινός για όλους τους καλούς πολίτες και ένα στεφάνι όχι από πεύκο ούτε από αγριελιά ή σέλινο, αλλά ένα που κλείνει μέσα του όλη την ανθρώπινη ευδαιμονία, εννοώ την ελευθερία, και του καθενός ατομικά και της πατρίδας γενικά, και τον

πλούτο και τη δόξα και την απόλαυση των πατροπαράδοτων γιορτών και τη σωτηρία των δικών μας, και με μια λέξη ό,τι ωραιότερο θα μπορούσε να ζητήσει κανείς να του χαρίσουν οι θεοί. Όλα αυτά είναι συνυφασμένα με το στεφάνι που λέω και απορρέουν από τον αγώνα εκείνο, στον οποίο οδηγούν οι ασκήσεις αυτές και οι κόποι.

(μετάφραση Θ. Κ. Στεφανόπουλος)

ΣΧΟΛΙΑ

15 των πατροπαράδοτων γιορτών: Οι Αθηναίοι είχαν πολλές γιορτές. Ο Ψευδο-Ξενοφών, που δε συμπαθεί διόλου την αθηναϊκή δημοκρατία, στο έργο του Αθηναίων Πολιτεία (περ. 425 π.Χ.) διαπιστώνει με δυσaráσκεια ότι οι Αθηναίοι έχουν διπλάσιες γιορτές από όσες οποιαδήποτε άλλη πόλη.

Ο Σόλων προσπαθεί να εξηγήσει στον Ανάχαρση ότι η αθλητική δραστηριότητα αποτελεί μέρος ενός ευρύτερου συστήματος αξιών της ελληνικής κοινωνίας· συναρτάται με την ελευθερία και την ευδαιμονία ολόκληρης της πόλης. Ο αθλητικός αγώνας αποτελεί μία μόνο έκφανση της ευρύτερης κατηγορίας του αγώνα, στον οποίο όλοι οι πολίτες επιδίδονται για να εξασφαλίσουν και να προασπίσουν το ατομικό και το κοινό καλό.

Μια από τις εξαιρετικά σπάνιες στην αγγειογραφία απεικονίσεις πάλης στο έδαφος, για την οποία οι αρχαίοι χρησιμοποιούσαν τον όρο **άλίνδησις** ή **κύλισις**. Οι δύο παλαιστές πλαισιώνονται από τον **ἔφεδρον παλαιστή** (δεξιά), που αναμένει να αντιμετωπίσει τον νικητή, την **εντυπωσιακή Νίκη** (αριστερά) με κλαδί φοινικιάς στο χέρι σε ρόλο κριτή και την **ιπτάμενη μικρή Νίκη**, που σπεύδει να στέψει τον νικητή. Παναθηναϊκός αμφορέας (αμφορέας από αυτούς που δίνονταν, μαζί με το λάδι που περιείχαν, ως έπαθλο στα Παναθήναια), 360/359 π.Χ. (Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ – ΑΣΚΗΣΕΙΣ – ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

- 1.** Για ποιο λόγο ο Λουκιανός, για να μιλήσει για τον αθλητισμό στην Αθήνα, επιλέγει ως συνομιλητή του Σόλωνα τον Ανάχαρση;
- 2.** Εξ ονόματος τίνων θα μπορούσαμε να θεωρήσουμε ότι μιλάει ο Σόλων;
- 3.** Σε ποια αγωνίσματα εστιάζει την προσοχή του ο Ανάχαρσης; Γιατί;
- 4.** Γιατί από τα έπαθλα που απαρίθμησε προηγουμένως ο Σόλων, ο Ανάχαρσης στην § 9 αναφέρει επιλεκτικά τα μήλα και τα σέλινα;

5. Ποια στοιχεία για τον αθλητισμό, τα αθλήματα και τους αγώνες μπορούμε να αντλήσουμε από το κείμενο του Λουκιανού, αν υποθέσουμε ότι έχουμε μόνο αυτό το κείμενο και δεν γνωρίζουμε τίποτε άλλο για τον αθλητισμό στην αρχαιότητα;

6. Αναζητήστε στο διαδίκτυο ή σε βιβλία απεικονίσεις με αθλητικές σκηνές από την αρχαιότητα (αγγειογραφίες, ανάγλυφα κτλ.), οι οποίες να αντιστοιχούν κατά το δυνατόν στην περιγραφή του Λουκιανού.

7. α) Δοκιμάστε να ερμηνεύσετε θεατρικά τον διάλογο (§§ 1-9). Αξιοποιώντας κάθε ένδειξη του κειμένου, ανασυνθέστε το "σκηνικό" που παισιώνει τους δύο συνομιλητές (χώρος, πρόσωπα, κινήσεις). Πριν πάρετε ενδυματολογικές αποφάσεις, αναζητήστε στο διαδίκτυο ή σε βιβλία πληροφορίες για την ενδυμασία των Σκυθών και των Αθηναίων της εποχής εκείνης.

β) Ποιον από τους δύο ρόλους βρίσκετε πιο ελκυστικό; (Τεκμηριωμένη απάντηση).

8. Να συγκρίνετε το κείμενο του Λουκιανού με όποιο από τα κείμενα της ενότητας «Ταξιδιωτικά» του βιβλίου σας της Νεοελληνικής λογοτεχνίας κρίνετε καταλληλότερο, αναζητώντας τα ενδεχόμενα κοινά στοιχεία των δύο κειμένων.

Καρικατούρες αθλητών. Βοιωτικό αγγείο (Μουσείο του Βερολίνου.)

14. – Κατά αθλητών

ΕΥΡΙΠΙΔΗΣ, Αντόλυκος (απόσπ. 282)

ΤΟ ΕΡΓΟ Ο Αντόλυκος είναι ένα από τα λίγα σατυρικά δράματα που έγραψε ο Ευριπίδης. Εκτός από το απόσπασμα που ανθολογείται (28 στίχοι), σώζονται άλλα τρία, σχεδόν μονόστιχα αποσπάσματα. Δεν γνωρίζουμε πότε παίχτηκε το έργο. Έχει προταθεί ως πιθανό το έτος 421 π.Χ.

Ο ΜΥΘΟΣ Από μυθολογικές πηγές παραδίδεται ότι ο Αντόλυκος ήταν γιος του Ερμή και παππούς του Οδυσσέα (από την πλευρά της μητέρας του, της Αντίκλειας). Από τον πατέρα του, τον Ερμή, είχε κληρονομήσει το «χάρισμα» να κλέβει χωρίς να τον πιάνουν. Ήταν μάλιστα τόσο δεινός στην κλοπή και στην απάτη ώστε κατάφερε να εξαπατήσει ακόμα και τον Σίσυφο, του οποίου η πανουργία ήταν παροιμιώδης.

Σύμφωνα με άλλη παράδοση, δίδαξε στον Ηρακλή την πάλη. Ίσως το στοιχείο αυτό να έπαιζε κάποιο ρόλο στο έργο του Ευριπίδη, αν και φαίνεται ότι ο αθλητισμός ως θέμα είλκυε γενικότερα το σατυρικό δράμα –ο τραγικός ποιητής Πρατίνας, για παράδειγμα, είχε γράψει σατυρικό δράμα με τον τίτλο Παλαιστές.

ΤΟ ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ Η κριτική που διατυπώνεται από τον Ευριπίδη έχει δύο στόχους, τους αθλητές και τους Έλληνες. Στους αθλητές καταλογίζεται ότι η μονομερής προσήλωσή τους στον αθλητισμό δεν τους επιτρέπει να αναπτυχθούν ούτε ως άτομα ούτε ως πολίτες. Στους Έλληνες αποδίδονται ταπεινά κίνητρα για τη διοργάνωση των πανελλήνιων αγώνων και τους χρεώνεται ότι τιμούν τους αθλητές, που οι επιδόσεις τους είναι χωρίς

αξία για την πόλη την ώρα του κινδύνου, και όχι εκείνους που θα άξιζε να τιμούν, δηλ. τα πρόσωπα που διαθέτουν τις κατεξοχήν πολιτικές αρετές, τη σοφία, την ανδρεία (;), τη δικαιοσύνη και τη σωφροσύνη.

Δεν ξέρουμε από ποιον εκφέρονται οι σωζόμενοι στίχοι ούτε από ποια συμφραζόμενα προέρχονται ούτε ποια ήταν η πλοκή του έργου. Και για όλους αυτούς τους λόγους και επειδή πρόκειται για απόσπασμα από δραματικό έργο, θα ήταν παρακινδυνευμένο να θεωρηθεί ότι οι απόψεις που εκφράζονται ταυτίζονται με τις απόψεις του ίδιου του Ευριπίδη, για τον οποίο μάλιστα ο αρχαίος Βίος, που περιέχει βέβαια και ανεκδοτολογικό υλικό, αναφέρει ότι, στη νεότητά του, είχε ασχοληθεί με το παγκράτιο και την πυγμαχία και ότι, σύμφωνα με κάποιους, είχε νικήσει στην Αθήνα.

ΑΛΛΕΣ ΚΡΙΤΙΚΕΣ ΦΩΝΕΣ Ο Ευριπίδης δεν είναι ο πρώτος που ασκεί κριτική στους αθλητές. Έχει προηγηθεί, τον 7ο αιώνα, ο ποιητής Τυρταίος, που αντιπαραθέτει απαξιωτικά τον αθλητή στον μαχητή, και πρωτίστως ο ποιητής και φιλόσοφος Ξενοφάνης (±570 - ±470 π.Χ.), που διακηρύσσει ότι η δική του σοφία είναι ανώτερη από τη ρώμη των αθλητών. Μετά τον Ευριπίδη, τη σκυτάλη θα πάρουν οι ρήτορες (Ισοκράτης) και οι φιλόσοφοι (Πλάτων). Η αιχμή της κριτικής είναι λίγο πολύ η ίδια: α) οι τιμές για τους αθλητές είναι δυσανάλογες προς την αξία τους· β) οι κορυφαίοι αθλητές αποδεικνύονται ανεπαρκείς ως πολίτες.

Κείμενο

Κακά στην Ελλάδα υπάρχουν μυριάδες·
από των αθλητών τη φάρα κανένα χειρότερο.
Αυτοί πρώτα πρώτα ούτε μαθαίνουν να ρυθμίζουν
σωστά τα του οίκου τους
ούτε θα μπορούσαν να μάθουν. Γιατί πώς ένας άντρας

Σκηνή με νεαρούς αθλητές. Αττικός ερυθρόμορφος
κρατήρας, αρχές 4ου αι. π.Χ.
(Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.)

ΣΧΟΛΙΑ

1κε Η διατύπωση των απόψεων για τον αθλητισμό που διαβάζουμε στο απόσπασμα αυτό αποτελεί έκφραση αντιλόγου προς ένα φαινόμενο θεμελιώδους σημασίας για τους αρχαίους Έλληνες. Όμως εξίσου σημαντικό δομικό στοιχείο του ελληνικού πολιτισμού είναι η συχνή αμφισβήτηση των παραδεδομένων απόψεων.

5 που είναι δούλος της μάσας
και έρμαιο της κοιλιάς του

ΣΧΟΛΙΑ

5 δούλος ... της κοιλιάς του: «να νικάς την κοιλιά σου» (γαστρός κρατεῖν) είναι μια παραίνεση που επανέρχεται συχνά, την οποία όμως δεν φαίνεται να ακολουθούσαν οι αθλητές που επικρίνονται από τον Ευριπίδη. Αρκετά νωρίς είχαν διαμορφωθεί ειδικές δίαιτες για αθλητές, με στόχο τις καλύτερες επιδόσεις. Τα σχετικά προγράμματα καθόριζαν την ποιότητα και την ποσότητα της τροφής, τα γεύματα, τις ώρες του ύπνου, τις ασκήσεις κ.ά., και ως ένα βαθμό μετέτρεπαν τους κορυφαίους αθλητές των πανελλήνιων αγώνων σε άτομα εξαρτημένα. Στο πρόγραμμα περιλαμβανόταν πολύωρος καθημερινός ύπνος και εκτεταμένη κρεοφαγία (άναγκοφαγία), προκειμένου οι αθλητές, ιδίως οι παλαιστές, οι πυγμαχοί και οι παγκρατιαστές, να αποκτήσουν όγκο και βάρος, στοιχεία τα οποία μπορεί να έκριναν τον αγώνα, επειδή στην αρχαιότητα οι αθλητές δεν αγωνίζονταν σε κατηγορίες ανάλογα με το βάρος τους.

θα αποκτήσει πλούτη, ώστε να ξεπεράσει
τον πατέρα του;
Ούτε βέβαια έχουν μάθει να πένονται
και να αντιμετωπίζουν τις ατυχίες.
Γιατί καθώς γαλουχήθηκαν με αρχές όχι ορθές,
τους είναι σκληρό να αλλάζουν τη χλιδή με την ένδεια.
10 Λαμπεροί περιφέρονται, όταν είναι νέοι,
ινδάλματα της πόλης.
Όταν όμως πέσουν απάνω τους τα πικρά γηρατειά,
χάνονται όπως χάνει το χνούδι του ρούχου
που πάλιωσε.

ΣΧΟΛΙΑ

6 **ώστε να ξεπεράσει τον πατέρα του:** Ο στόχος για τον γιο ήταν όχι απλώς να διατηρήσει την πατρική περιουσία αλλά να την αυξήσει. Ο πλούσιος μέτοικος Κέφαλος, ο πατέρας του ρήτορα Λυσία και φίλος του Περικλή και του Σωκράτη, λέει, συνομιλώντας με τον Σωκράτη, στην αρχή της πλατωνικής Πολιτείας: «Εγώ θα είμαι ευχαριστημένος, αν δεν αφήσω σε τούτους εδώ [εννοεί τους γιους του] λιγότερα αλλά λίγο περισσότερα απ' όσα κληρονόμησα.» (330b, μτφρ. Ν. Μ. Σκουτερόπουλος).

10-2 Στους στίχους 10-12 περιγράφεται με τα πιο μελανά χρώματα η μεταβολή που βιώνουν οι αθλητές από την ακμή και τη λάμψη της νεότητας προς τη σωματική παρακμή και την αφάνεια των γηρατειών.

Μέμφομαι ωστόσο και τη συνήθεια των Ελλήνων,
που συναθροίζονται για χάρη τους
15 και τιμούν απολαύσεις ανώφελες,
μόνο και μόνο για να τρώνε.

ΣΧΟΛΙΑ

13-5 Παρόμοια κριτική, από τη δική του όμως σκοπιά, διατυπώνει στην αρχή του Πανηγυρικού (380 π.Χ.) ο ρήτορας Ισοκράτης: «Πολλές φορές απόρησα με αυτούς που καθιέρωσαν τις θρησκευτικές γιορτές και οργάνωσαν τους αθλητικούς αγώνες: Έκριναν άξιες για τόσο μεγάλα έπαθλα τις ικανότητες του σώματος, ενώ αυτούς που κοπίασαν προσωπικά για το κοινό καλό και καλλιέργησαν έτσι τον ψυχικό τους κόσμο ώστε να είναι σε θέση να ωφελήσουν και τους άλλους, σ' αυτούς δεν έδωσαν καμιά τιμητική διάκριση. Και όμως το σωστό θα ήταν γι' αυτούς κυρίως να νοιαστούν γιατί δυο φορές τόση δύναμη και αν αποκτήσουν οι αθλητές, οι άλλοι δε θα είχαν να κερδίσουν τίποτα παραπάνω· αντίθετα, και ένας μονάχα άνθρωπος αν θα σκεφτεί σωστά, όλοι θα ήταν δυνατό να ωφεληθούν, όσοι θα ήθελαν να γευτούν τη γνώση εκείνου.» (§§ 1-2, μτφρ. Στ. Μπαζάκου-Μαραγκουδάκη).

14 που συναθροίζονται για χάρη τους: Εννοεί στους πανελλήνιους αγώνες.

15 για να τρώνε: Οι θυσίες και οι επινίκιες γιορτές πρέπει να έδιναν στους συγκεντρωμένους ευκαιρίες για φαγοπότι. Στην Ολυμπία, για παράδειγμα, την τρίτη ημέρα των αγώνων, θυσίαζαν 100 σφάγια, ενώ οι εορταστικές εκδηλώσεις τερματίζονταν με γεύμα στο πρυτανείο.

Γιατί ποιος άντρας που διέπρεψε στην πάλη,
που έχει πόδια γρήγορα,
που έριξε το δίσκο ή που έδωσε γερή γροθιά
στο κατωσάγωνα
βοήθησε την πόλη των πατέρων του
κερδίζοντας τον στέφανο;
Θα πολεμήσουν μήπως τους εχθρούς κρατώντας
στα δυο χέρια τους δίσκους;
20 Ή μήπως, γρονθοκοπώντας τις ασπίδες,
θα διώξουν τους εχθρούς από την πατρίδα τους;
Κανείς δεν κάνει τέτοιες ανοησίες,
όταν σταθεί μπροστά στις λόγχες.
Οι άντρες θα 'πρεπε οι σοφοί και οι άριστοι
να στεφανώνονται με τα κλαδιά
25 και όποιος οδηγεί την πόλη έξοχα,
όντας άνδρας δίκαιος και σώφρων,

ΣΧΟΛΙΑ

15 κε. Η αθλητική δραστηριότητα παρουσιάζεται εδώ, σε αντίθεση με το προηγούμενο απόσπασμα, ως ατομική υπόθεση που προσπορίζει οφέλη μόνο στον ίδιο τον αθλητή και δεν συμβάλλει στην ασφάλεια και την πρόοδο του κοινωνικού συνόλου· στο πλαίσιο του ελληνικού πολιτισμού αυτή θα ήταν η σοβαρότερη ίσως κατηγορία εναντίον ενός θεσμού.

17 γροθιά στο κατωσάγωνα: Η αναμέτρηση στην πυγμαχία γινόταν κυρίως, αν όχι αποκλειστικά, με χτυπήματα στο κεφάλι και στο πρόσωπο. Οι πυγμαχοί έδειχναν ιδιαίτερη προτίμηση για χτυπήματα στην περιοχή του σαγονιού, επειδή οδηγούσαν γρηγορότερα στην εξουδετέρωση του αντιπάλου.

και όποιος με τον λόγο του εξορκίζει το κακό,
αποσοβώντας μάχες και εμφύλιες έριδες.
Γιατί αυτά είναι και για την πόλη ολόκληρη ωραία και
για όλους τους Έλληνες.

(μετάφραση Θ. Κ. Στεφανόπουλος)

Η τελική φάση πυγμα-
χίας. Ο αθλητής δεξιά
καταρρέει καταπονη-
μένος και, για να
αποφύγει την εξόντωση,
«αίρει δάκτυλον»
(υψώνει το δάχτυλο),
κάνει δηλ. την χειρο-
νομία με την οποία
αποδέχεται την ήττα.
Ερυθρόμορφος
αμφορίσκος από την
Αίγινα, αρχές 5ου αι.
π.Χ. (Αθήνα, Εθνικό
Αρχαιολογικό Μουσείο.)

Αθλητές (ακοντιστής, δισκοβόλος, πυγμάχος) ασκούνται
υπό τους ήχους του αυλού. Αξιοσημείωτη η παρουσία δύο
αυλητών –κάθε άθλημα θέλει το ρυθμό του! Αττική
ερυθρόμορφη κύλικα, περ. 520 π.Χ. (Βερολίνο,
Antikenmuseum.) [Αντιγραφή: Στ. Μπονάτσος]

«Κάτι πολύ εκλεκτό απ' το άλλο μέρος·
κανένας δισκοβόλος έφηβος ωραίος.»

Κ.Π. Καβάφης, Φιλέλλην

Νέος που ετοιμάζεται να ρίξει
το δίσκο. Αργυρό τρίδραχμο
της Κω, περ. 480-450 π.Χ.
(Αθήνα, Νομισματικό Μουσείο.)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ – ΑΣΚΗΣΕΙΣ – ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

- 1.** Από ποιες ενότητες απαρτίζεται το απόσπασμα και σε ποια σημεία εστιάζεται η κριτική σε κάθε ενότητα;
- 2.** Για ποιο λόγο νομίζετε ότι δεν αναφέρεται ο ακοντισμός στους στ. 16-17;
- 3.** Σε ποια σημεία παρουσιάζονται ανεπαρκείς οι αθλητές ως άτομα και σε ποια σε σχέση με το σύνολο;

ΣΥΝΟΔΕΥΤΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

1. ΞΕΝΟΦΑΝΗΣ, ΕΛΕΓΧΕΙΣ (ΑΠΟΣΠ. 2)

Αν όμως κάποιος κερδίσει τη νίκη γιατί έχει
πόδια γρήγορα
ή ως αθλητής στο πένταθλο, εκεί όπου του Διός
το τέμενος
πλάι στις ροές του Πίση στην Ολυμπία, ή ως παλαιστής
ή και γιατί κατέχει την τέχνη του πυγμάχου

την επώδυνη
5 ή το τρομερό αγώνισμα που το λένε παγκράτιο,
θα φαντάζει πιο λαμπερός στα μάτια των ανθρώπων
της πόλης του
και στους αγώνες θα κάθεται μπροστά μπροστά
σε θέση περίοπτη

και θα σιτίζεται από δημόσια χρήματα
με απόφαση της πόλης και δώρο θα του δοθεί
για να το 'χει κειμήλιο·

10 ή ακόμα, εάν νικήσει με άλογα, θα τα λάβει
όλα αυτά –
ενώ δεν το αξίζει, όπως το αξίζω εγώ – γιατί από
τη δύναμη
των ανδρών και των ίππων η σοφία η δική μου
είναι ανώτερη.

Όμως η στάση εκείνη είναι άκρως αυθαίρετη,
ούτε είναι δίκαιο
να βάζεις τη δύναμη πάνω από την άξια σοφία.

15 Γιατί ούτε αν ξεχωρίζει κάποιος μέσα στο πλήθος
ως άξιος πυγμάχος
ή ως αθλητής στο πένταθλο ή στην πάλη,
ή ακόμα για τα γρήγορά του πόδια, στο άθλημα
που μετράει περισσότερο

από όλα όσα κρίνουν την αλκή των ανδρών
στον αγώνα,
η πόλη δεν θα 'χει γι' αυτό περισσότερη ευνομία μετά
ή πριν·

20 μικρή θα είναι η χαρά για την πόλη,
αν κάποιος νικήσει στους αγώνες πλάι στις όχθες
του Πίση·
γιατί αυτά δεν γεμίζουν τα αμπάρια της πόλης.

(μετάφραση Θ. Κ. Στεφανόπουλος)

Διαυλοδρόμος.
Θραύσμα Παναθηναϊκού αμφορέα,
περ. 560 π.Χ. (Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.)

2. ΓΙΑΝΝΗΣ ΡΙΤΣΟΣ, Ευανδρία

Τούτο το χρόνο τάχασαν οι κριτές, – δεν ξέρουμε ποιον
να βραβέψουν,
– (μη και τις άλλες χρονιές δεν ήταν το ίδιο;)
– σώματα έκπαγλα
να λάμπουν γυμνά μες στο λιοπύρι – κι ο ιδρώτας
λάμψη και κάλλος
να προσθέτει
ρέοντας στο πηγούνι απ' τους κροτάφους,
και στα σκέλη απ' την κοιλιά και το στήθος.
Σε ποιον το στεφάνι και το βόδι; – τούτος ο γοφός,
αυτά τα γόνατα,
τα ισχία· –
μετρούν, ζυγιάζουν, ψαύουν, αφαιρένονται
οι ελλανοδίκες. Κι ο ήλιος τούτος
πολύ χτυπάει – σου θαμπώνει τα μάτια. Να προτιμήσεις
τη λύση των κλήρων
ή της ισοπαλίας;
Βγάζουν σπίθες τα μάρμαρα, τα νύχια
των ποδιών, οι ρώγες·
βουίζουν τα μελίγγια. Μια σπασμένη υδρία. Τ' άνθινο
στεφάνι στην έδρα
μαράθηκε κιόλας. Και το βόδι δεμένο μουγκανίζει.
Πέφτει το λυκόφως.
Πολύ βραδύνουν οι κριτές.
Ωστόσο το κοινό δε δείχνει διόλου αδημονία, –
παρατηρούν σιωπηλοί, και σα θλιμμένοι. Μια στιγμή
συνέρχονται –
ανταλλάσσουν δυο λόγια·
ακούγεται παράταιρα ένα γέλιο βεβιασμένο
– σβήνει αμέσως.
Ω, καταλάβαμε καλά: δικαιολογημένη η αμηχανία·
δεν πειράζει·

τ' άλλα γυμνάσματα ας αναβληθούνε γι' αύριο ή
μεθαύριο, ή ας μη γίνουν καθόλου –
εδώ τελειώνουν όλοι οι αγώνες.

Και θα πρέπει – α, ναι, – το δίχως άλλο
να εκδώσει η πολιτεία ένα καινούργιο διάταγμα:
ν' απαγορεύει να περνάνε
οι νεκρικές πομπές μπροστά στο Στάδιο· γιατί
ο θάνατος έτσι
χάνει το κύρος του και τις σωστές του αναλογίες,
– κανένας
δεν προσέχει πια τους νεκρούς· κι ίσως εκείνοι
να θυμώσουν.

Από τη συλλογή «Επαναλήψεις.
Σειρά δεύτερη 1968», Ποιήματα,
τόμ. Ι', 2η έκδ., Αθήνα [Κέδρος] 1998, σελ. 75-6.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ – ΑΣΚΗΣΕΙΣ – ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

- 1.** Διαβάστε παράλληλα το απόσπασμα του Ευριπίδη, το παράθεμα από τον Ισοκράτη (στ. 13-5 σχόλ.) και το απόσπασμα του Ξενοφάνη (Συνοδευτικά Κείμενα 1) και επισημάνετε τις ομοιότητες και, κυρίως, τις διαφορές. Προσέξτε ιδιαίτερα ποιους αντιπαραθέτει στους αθλητές καθένας από τους τρεις.
- 2.** Διαβάστε τους στ. 16-22 στο κείμενο του Ευριπίδη και την απάντηση του Σόλωνα στο κείμενο του Λουκιανού (§ 15) και προσπαθήστε να εξηγήσετε αυτή την τόσο διαφορετική εκτίμηση του αθλητισμού.
- 3.** Τι γενικότερη απήχηση νομίζετε ότι είχε η κριτική του Ξενοφάνη, του Ευριπίδη ή των άλλων; (Δείτε το παράθεμα από τον Ισοκράτη [436-338 π.Χ.], στ. 13-5 σχόλ.)

4. Ποιες είναι σήμερα οι πιο συνηθισμένες κατηγορίες εναντίον του αθλητισμού και των αθλητικών διοργανώσεων;

5. Συζητήστε μέσα στην τάξη την κοινή διαπίστωση ότι τα κάθε είδους ινδάλματα στην κοινωνία χαρακτηρίζονται κατά κανόνα από σωματική ακμή, ενώ τα ίδια αυτά πρόσωπα χάνουν την απήχησή τους όταν τα χρόνια περάσουν.

Εικονογραφικό Υλικό

Το εικονογραφικό υλικό, του οποίου η προέλευση δεν δηλώνεται στην οικεία θέση, προέρχεται από εκδόσεις των ακόλουθων οργανισμών και εκδοτικών οίκων:

Τ.Α.Π.Α. (σελ. 8, 10-1, 13-4, 31, 32, 35, 37, 38, 47, 53, 54, 55, 56, 59, 61, 62-3, 65, 68, 69, 71, 77, 79, 80, 82, 84, 87, 88, 89, 92, 93, 96, 97, 102, 105). ΜΟΥΣΕΙΟ ΜΠΕΝΑΚΗ (σελ. 15, 29). ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΑΘΗΝΩΝ (σελ. 24, 91, 99, 103). Μ.Ι.Ε.Τ. (σελ. 51). ΚΑΡΔΑΜΙΤΣΑ (σελ. 9).

Περιεχόμενα 2ου τόμου

III – Η ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ	
9. Οι Μακεδόνες.....	5
IV – Η ΘΗΒΑ	13
10. Η Θήβα και οι Θηβαίοι	16
V – Η ΚΟΡΙΝΘΟΣ	23
11. Η Κόρινθος μετά την καταστροφή	26
VI – Η ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ	35
12. Οι Αλεξανδρινοί.....	37
VII. ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΑΘΛΗΜΑΤΑ	44
Συνοδευτικά κείμενα	59
13. Ο ελληνικός αθλητισμός με τα μάτια ενός ξένου.....	63
14. Κατά αθλητών.....	79
Συνοδευτικά κείμενα	88

Βάσει του ν. 3966/2011 τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου, του Λυκείου, των ΕΠΑ.Λ. και των ΕΠΑ.Σ. τυπώνονται από το ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ και διανέμονται δωρεάν στα Δημόσια Σχολεία. Τα βιβλία μπορεί να διατίθενται προς πώληση, όταν φέρουν στη δεξιά κάτω γωνία του εμπροσθόφυλλου ένδειξη «ΔΙΑΤΙΘΕΤΑΙ ΜΕ ΤΙΜΗ ΠΩΛΗΣΗΣ». Κάθε αντίτυπο που διατίθεται προς πώληση και δεν φέρει την παραπάνω ένδειξη θεωρείται κλεψίτυπο και ο παραβάτης διώκεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7 του νόμου 1129 της 15/21 Μαρτίου 1946 (ΦΕΚ 1946,108, Α').

Απαγορεύεται η αναπαραγωγή οποιουδήποτε τμήματος αυτού του βιβλίου, που καλύπτεται από δικαιώματα (copyright), ή η χρήση του σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη γραπτή άδεια του Υπουργείου Παιδείας, Θρησκευμάτων και Αθλητισμού / ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ.